

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ

НИЗОМЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ
ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ
ЎЗУРИДАГИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ
ХОДИМЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
УЛАРИНИГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ
ЎУДУДИЙ МАРКАЗИ

3.2
МОДУЛ

МАХСУС ПЕДАГОГИКА МАСАЛАЛАРИ

ЎҚУВ – УСЛУБИЙ МАЖМУА

ТОШКЕНТ-2018

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ**

**НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ХОДИМЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ
ҲУДУДИЙ МАРКАЗИ**

**МАХСУС ПЕДАГОГИКА МАСАЛАЛАРИ
МОДУЛИ БЎЙИЧА**

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

**Малака тоифа
йўналиши:**

**Тингловчилар
контингенти:**

тарбиячилар

**махсус мактабгача таълим
муассасалар тарбиячилари**

Тошкент-2018

Мазкур ўқув-услугий мажмуа Халқ таълим вазирлигининг 2018 йил “___” _____даги “___” сонли буйруғи билан тасдиқланган махсус мактабгача таълим муассасаси тарбиячиларининг малакасини ошириш тоифа йўналиши ўқув режаси ва дастури асосида тайёрланди.

Тузувчилар:	З.Н.Мамаражабова	Низомий номидаги ТДПУ "Коррекцион педагогика" кафедраси, профессор
	О.А.Махмудова	Низомий номидаги ТДПУ хузуридаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази “Мактабгача таълим муассасасигача, бошланғич ва махсус таълим методикалари” кафедраси в.доценти
Такризчилар:	М.Ю.Аюпова	Низомий номидаги ТДПУ "Коррекцион педагогика" кафедраси, профессор
	Н.З.Абидова	Низомий номидаги ТДПУ "Коррекцион педагогика" кафедраси катта ўқитувчиси

Ўқув-услугий мажмуа А.Авлоний номидаги Халқ таълими тизими раҳбар ва мутахассис ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти илмий кенгашининг 2018 йил _____даги _____ - сонли баённомаси билан маъқулланган ва нашрга тавсия этилган

МУНДАРИЖА

I. Ишчи дастур	5
II. Модулни ўқитишда фойдаланиладиган интерфаол таълим методлари	15
III. Назарий машғулоти материаллари	19
IV. Амалий машғулоти материаллари	56
V. Кейслар банки	66
VI. Мустақил таълим мавзулари	73
VII. Глоссарий	75
VIII. Адабиётлар рўйхати	79

The title is framed by two large, dark blue, stylized brackets. The left bracket is on the left side, and the right bracket is on the right side, both pointing towards the center where the title is located.

ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Мамлакатимизда мустақиллик йилларида амалга оширилган кенг кўламли ислохотлар миллий давлатчилик ва суверенитетни мустаҳкамлаш, хавфсизлик ва ҳуқуқ-тартиботни, жамиятда қонун устуворлигини, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик муҳитини таъминлаш учун муҳим пойдевор бўлди, халқимизнинг муносиб ҳаёт кечириши, жаҳон талаблари даражасида таълим олиши ва касб эгаллаши, фуқароларимизнинг бунёдкорлик салоҳиятини рўёбга чиқариш учун зарур шарт-шароитлар яратди.

Мамлакатимизда айти пайтда вужудга келган шарт-шароитлар малака оширишнинг шакли, мазмуни ва уни амалга ошириш механизмларини қайта кўриб чиқишни ва бу жараёнга тегишли ўзгартиришларни киритишни тақозо этмоқда. Хусусан, шу кунларда мактабгача таълим тизимини такомиллаштиришга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириш учун тарбиячиларининг малакасини ошириш мазмуни ва шакллари такомиллаштириш зарурати пайдо бўлди.

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 29 декабрдаги “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2707-сонли, 2017 йил 30 сентябрдаги “Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5198-сонли Фармони, 2017 йил 9 сентябрдаги «Мактабгача таълим тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3261-сонли қарори, шунингдек Мактабгача таълим вазирлигининг 2018 йил 18 июндаги 1-мх сонли “Илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талаблари” ҳамда “Илк қадам” мактабгача таълим муассасасининг Давлат ўқув дастурини амалда жорий этиш, шу асосда мактабгача таълим муассасалари тарбиячилари малакасини ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда уларнинг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни назарда тутди.

“Махсус педагогиканинг масалалари ” модулининг ишчи ўқув дастури махсус мактабгача таълим муассасалари тарбиячилари малакасини ошириш курсининг ўқув дастури асосида тузилган бўлиб, у махсус мактабгача таълим муассасалари тарбиячиларига махсус педагогиканинг долзарб масалаларини мазмун ва моҳиятини очиб беради.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Модулнинг мақсади: тингловчиларда махсус педагогика назарияси ҳамда уни усуллари амалиётда қўллашга ўргатиш бўйича билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш.

Модулнинг вазифалари:

- тингловчиларда махсус мактабгача таълимда замонавий ёндашувларни амалга ошириш учун зарур бўлган методологик билимларни шакллантириш, кўникмаларни таркиб топтириш;

- тингловчиларда махсус педагогика ҳамда уни усуллари амалиётда қўллашга ўргатишдан иборатдир.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникма ва малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

Тингловчи: Махсус педагогика ўқув модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

- ривожланишида нуқсони мавжуд болаларни ривожланитириш ва коррекциялаш жараёнида махсус таълим-тарбия роли;

– коррекцион-тарбия жараёнини ташкил этиш ,таҳлил этиш ва баҳолаш, ривожланишида нуқсони мавжуд болалар **тасаввурга эга бўлиши ;**

Махсус педагогика йўналишлари, махсус таълимни ташкил этиш шакллари ва методлари, махсус таълим тамойилларини **билиш керак;**

- Махсус педагогика йўналишлари, махсус таълимни ташкил этиш шакллари ва методлари, махсус таълим тамойиллари қўллай олиш кўникмаларига;

- Махсус педагогика йўналишлари, махсус таълимни ташкил этиш шакллари ва методлари, махсус таълим тамойилларини қўллай малакаларига эга бўлиши лозим.

махсус мактабгача таълимга қўйиладиган психологик талаблар асосида ва машғулотларга ташкил этиш;

- машғулотларда тарбияланувчиларнинг билиш фаолиятини ташкил этиш ва бошқариш;

- тарбияланувчиларнинг мустақил ишларини ташкил этиш ва касбга йўналтириш **компетенцияларини эгаллаши лозим.**

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

Мактабгача таълимда замонавий ёндашувлар **модули** назарий ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Назарий дарс-машғулотларида мактабгача таълимга оид илғор хорижий тажрибалар, замонавий ёндашувлар ва инноватсион технологиялар ҳақида маълумотлар берилади.

Амалий машғулотларда махсус педагогиканинг масалалари, машғулотларга қўйилган психологик талаблар ўргатилади.

Машғулотларда техник воситалардан, тест сўровлари, ақлий хужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш ва бошқа интерактив таълим усулларида фойдаланиш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат” блоки модуллари, “Мактабгача таълимда инноватсиялар ва хорижий тажриба”, “Махсус мактабгача таълимга замонавий ёндашувлар фанининг”, “Тарбиячининг касбий маҳорати ва компетентлиги” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг касбий педагогик тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг услубий жиҳатдан узвий кетма-кетлиги

Мазкур модул “Таълим-тарбия жараёнларини ташкил этишнинг ҳуқуқий-меъёрий асослари”, “Илғор таълим-тарбия технологиялари ва педагогик маҳорат”, “Махсус педагогика ва махсус педагогика асослари”модулларидан кейин ўрганилади. Унда юқоридаги блокларда ўрганилган мазмун йўналишлари ва услубий жиҳатларини махсус мактабгача таълимга татбиқ этиш имкониятлари очиб берилади.

Модулнинг таълимдаги ўрни

Тингловчиларни махсус мактабгача таълимда замонавий ёндашувлар ва инновацияларни ўргатиш ҳамда амалда қўллаш кўникмаларини шакллантириш орқали таълим самарадорлигини таъминлашдан иборат.

Модул бўйича соатлар тақсимооти

3.2. Махсус педагогиканинг масалалари

№	Модул мавзулари	Ҳаммаси	Жами ўқув юкламаси	Жумладан			Мустақил таълим
				Назарий	Амалий	Қўчма машғулот	
1.	Махсус педагогиканинг мақсад ва вазифалари, методологик асослари	4	2	2		-	-
2.	Мактабгача ёшдаги болаларни мактаб таълимига тайёрлаш технологиялари	2	2	2		-	-
3.	Махсус мактабгача таълим тизимида коррекцион ишлар самарадорлигини ошириш йўллари	2	2	-	2	-	2
Жами		8	6	4	2		2

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Махсус педагогиканинг мақсад ва вазифалари, методологик асослари (2 соат).

Махсус педагогика. Махсус педагогиканинг мақсад, вазифалари, назарий-методологик асослари, бошқа фанлар билан ўзаро алоқадорлиги. Махсус педагогика йўналишлари. Махсус таълимни ташкил этиш шакллари ва методлари. Махсус таълим тамойиллари.

2-мавзу: Мактабгача ёшдаги болаларни мактаб таълимига тайёрлаш технологиялари (2 соат).

Мактабгача ёшдаги болаларни мактаб таълимига нутқий тайёрлаш технологиялари. Мактабгача ёшдаги болаларни мактаб таълимига тайёрлашда ўйин, меҳнат фаолиятига киритиш, шакллантириш. Мактабгача ёшдаги болаларни мактаб таълимига тайёрлаш жараёнида ўйиннинг мазмунини, қондасини, вазифасини белгилаш. Мактабгача ёшдаги болаларни мактаб таълимига нутқий тайёрлашда оила ва махсус мактабгача таълим муассаси ҳамкорлиги.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

3-мавзу: Махсус мактабгача таълим тизимида коррекцион ишлар самарадорлигини ошириш йўллари (2 соат).

Махсус мактабгача таълим тизимида коррекцион ишлар самарадорлигини ошириш йўллари таҳлил қилиш. Туғма ва орттирилган нуқсонлар, билиш жараёнлари камчиликларини коррекциялашда қўлланиладиган технологиялар лойиҳасини ishlab chiqish.

МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАЗМУНИ

Модулга оид ўрганилган материаллар асосида “Махсус педагогиканинг масалалари” мавзусида мустақил иш бажарилади. У асосида малака ишининг кириш қисми тайёрланади.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларидан фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);
- давра суҳбатлари (кўрилаётган топшириқлар ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);
- баҳс ва мунозаралар (топшириқлар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

Фойдаланиш тавсия этиладиган ўқув-услубий адабиётлар рўйхати

I. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2014.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сон Фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 июлдаги “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги 5106-сон Фармони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 26 сентябрдаги “Педагог кадрларни тайёрлаш, халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги № ПК-3289-сонли Қарори.
5. Ш.М.Мирзиёев. “2017-2021 йилларда мактабгача таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарори. 2016 йил 29 декабрь.
6. Ш.М.Мирзиёев. “Мактабгача таълим тизими бошқарувини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори. 2017 йил 9 август.

II. Махсус адабиётлар

1. Такомиллаштирилган “Болажон” таянч дастури. Т., 2016.
2. Мактабгача таълимга қўйиладиган Давлат талаблари. Т., 2017.
3. Т.С.Усмонхужаев, С.Т.Исломова. Мактабгача таълим муассасаларида жисмоний тарбия. Т., 2006.
4. Н.Равшанова. Мактабгача таълим муассасаларида экологик таълим-тарбия. Дастур ва ўқув қўлланма. Т., 2006.
5. К.М.Махкамжонов, М.Ш.Расулева ва бошқ. Мактабгача ёшдаги болаларнинг умумий ва кенгайтирилган жисмоний тарбияси. Т., 2006
6. Д.Ж.Шарипова.Ота-оналарга мактабгача ёшдаги болаларнинг гигиеник тарбияси ҳақида. Т., 2007
7. Рахмонкулова З.А., Мактабгача ёшдаги болаларда илк математик тасаввурларни шакллантириш. Методик қўлланма. Т., 2007.
8. Ф.Р.Қодирова, М.Файзуллаева. Нутқ ўстириш машғулоти ишланмалари (катта ва тайёрлов гуруҳлар). Методик қўлланма. Т., 2007.
9. Д.Зайнитдинова. Харакатли ўйинлар. Т.2006
10. Рахмонкулова З.А., Курбонова Н., Мактабгача ёшдаги болаларда математик тасаввурларини шакллантириш. Методик қўлланма, Т., 2009.
11. Г.К.Жалолова Болаларни мактабга тайёрлашда ноанъанавий ўйинлардан фойдаланиш. Методик қўлланма, , Тошкент, 2004.
12. Ибрагимова З., Мактабгача таълим муассасаларида бадий адабиёт. (илк, кичик, ўрта, катта ва тайёрлов гуруҳлар учун машғулотлар тўплами).Т., 2012.
13. З.Ибрагимова. “Болажон” таянч дастури бўйича бадий адабиёт мажмуаси. 1- китоб., Т., 2013.
14. З.Ибрагимова. “Болажон” таянч дастури бўйича бадий адабиёт мажмуаси. 2- китоб, Т., 2013.
15. Муминова Л.Р., Хамидова М.У., Абидова Н.З. махсус педагогика. –Т.: “Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти», 2013.
16. М.Файзуллаева. ва бошқ. Нутқ ўстириш, саводга тайёргарлик. Суратли қўлланма. Т., 2014.

17. Пулатова П.М, Мамаражабова З.Н. Махсус педагогика. –Т.; Фан ва технология, 2014.

18. З.А.Рахмонкулова, М.Файзуллаева. Мактабгача ёшдаги болаларни атроф-муҳит билан таништириш (*илк, кичик, ўрта гуруҳлар учун*). Методик қўлланма, Т., 2015.

19. З.А.Рахмонкулова, М.Файзуллаева, М.Нуриддинова. Мактабгача ёшдаги болаларни атроф-муҳит билан таништириш (*катта, тайёрлов гуруҳлари учун*). Методик қўлланма, Т., 2015.

20. Амирова. Г.А., Сулаймонов А.П., Джураева Б .Р. Мактабгача таълим муассасаларда апликация машғулоти. Т., 2014.

21. Р.Ш.Шомахмудова, Л.Р.Мўминова. Боғча ва кичик мактаб ёшидаги болалар талаффузидаги нуқсонларни тузатиш. – Т., 1981.

22. L.R.Mo'minov, O.A.Maxmudova, Sh.A.Karimova. “Nutqni tekshirish va rivojlantirish bo'yicha logopedik albom” Т., 2016.

III. Электрон таълим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус педагогика вазирлиги: www.edu.uz.

2. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги: www.uzedu.uz.

3. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳузуридаги Мультимедиа умумтаълим дастурларини ривожлантириш маркази: www.eduportal.uz, www.multimedia.uz.

4. Ўзбекистон Республикаси Алоқа, ахборотлаштириш ва телекоммуникация технологиялари давлат қўмитаси: www.aci.uz.

5. Компютерлаштириш ва ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш бўйича Мувофиқлаштирувчи кенгаш: www.ictcouncil.gov.uz.

6. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус педагогика вазирлиги ҳузуридаги Бош илмий-методик марказ: www.bimm.uz

7. Тошкент давлат педагогика университети ҳузуридаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази: www.giu.uz

8. Ижтимоий ахборот таълим портали: www.ziynet.uz.

9. Infocom.uz электрон журнали: www.infocom.uz.

МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

“КЛАСТЕР” МЕТОДИНИ ЎТКАЗИШ БОСҚИЧЛАРИ

Ўқитувчи: - Тингловчиларни янги мавзу билан таништилади;

- Доскага “**Махсус педагогика**” сўзини ёзади.

1. Ниманики ўйлаган бўлсангиз, шуни қоғозга ёзинг. Фикрингизни сифати тўғрисида ўйлаб ўтирмай уларни шунчаки ёзиб боринг;

2. Ёзувингизни орфографияси ёки бошқа жihatларига эътибор берманг;

3. Берилган вақт ниҳоясига етмагунча ёзишдан тўхтаманг. Агар маълум муддат бирон бир ғояни ўйлай олмасангиз у ҳолда қоғозга бирор нарсани расмини чиза бошланг. Бу ҳаракатни янги ғоя туғулгунга қадар давом эттиринг;

4. Муайян тушунча доирасида имконият қадар кўпроқ янги ғояларни йиғиндисининг сифати ва улар ўртасидаги алоқаларни кўрсатишни чекламанг.

Тингловчи: Ҳамма тушунчаларни қабул қилади.

1. Ниманики ўйлаган бўлса, шуни қоғозга ёзади;

2. Ёзувларнинг орфографик, грамматик жihatларига эътибор бермайди;

3. Берилган вақт ниҳоясига етмагунга қадар ўз фикрини давом эттиради;

4. Муайян тушунча юзасидан кўпроқ маълумотларни ёритишга ҳаракат қилади;

Технология ниҳоясига етгач ўқитувчи бошчилигида таҳлил қилинади.

Кутиладиган натижа: Талабалар ўйинли технологияларнинг мазмуни, моҳияти, вазифалари, турлари билан танишадилар.

“ЧАРХПАЛАК” МЕТОДИНИ ЎТКАЗИШ БОСҚИЧЛАРИ

Ўқитувчи: Ҳамма тингловчиларга тарқатма материаллар тарқатилади ва ўтказиш йўллари тушунтиради.

1. Яхшилаб ўқиб чиқиб, таҳлил этинг.

2. Берилган ҳаракат хусусиятлари ичидан ўзингиз тўғри деб топган ҳаракатни кўрсатилган катаклар ичига истаган белгингиз билан белгиланг.

3. Тўрт кишидан иборат кичик гуруҳга бўлининг ва ҳар бир гуруҳ аъзоси ўз белгингизни кўрсатилган катакларга белгиланг, бу ҳаракат соат стрелкаси бўйича амалга оширилади.

Шу бу ҳаракат тўрт маротаба амалга оширилади. Материал ўз эгаларига етиб келганидан сўнг ўқитувчи тўғри жавобларни ўқийди.

4. Агар шахсий белгиларингиз тўғри жавоб билан бир хил бўлса, у ҳолда тартиб рақамларни доира остига олинг, мос келмаса очик қолдиринг.

5. Тўғри ва нотўғри жавоблар ҳисобланиб тегишли натижа олинади.

Тингловчи: Ҳамма тушунчаларни қабул қилади.

1. Ҳаракатларни таҳлил этиб керакли белгиларни қоғозга ёзади.

2. Гуруҳларга бирлашадилар.

3. Ўзлари тўғри деб топган ҳаракатларнинг керакли катакларига ўз белгиларини қўядилар.

4. Гуруҳ аъзолари фикрини таҳлил этиб чиқадиладар.

5. Жавобларни қабул қиладиладар ва тартиб рақамларни доира остига оладиладар, мос келмаса очик қолдирадиладар.

6. Тўғри ва нотўғри жавоблар ҳисобланиб тегишли ҳулоса чиқарадиладар.

Кутиладиган натижа: Тингловчилар ушбу педагогик технологияни амалиётга тадбиқ этишни ўрганадиладар.

«ҚАРОРЛАР ШАЖАРАСИ» («ҚАРОРЛАР ҚАБУЛ ҚИЛИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ») МЕТОДИ

Мақсади: «Қарорлар шажараси» методи муайян фан асослари борасидаги бир қатор мураккаб мавзуларни ўзлаштириш, маълум масалаларни ҳар томонлама, пухта таҳлил этиш асосида улар юзасидан муайян хулосаларга келиш, бир муаммо хусусида билдирилаётган бир неча хулосалар орасидан энг мақбул ҳамда тўғрисида топишга йўналтирилган техник ёндашувдир. Ушбу метод, шунингдек, аввалги вазиятлар қабул килинган қарорлар моҳиятини яна бир бора таҳлил этиш ва уни мукамал тушунишга хизмат қилади.

Гуруҳ тингловчилари иштирокида қўлланиладиган «Қарорлар шажараси» бир неча ўн нафар тингловчиларнинг билимлари даражасини аниқлаш, уларнинг фикрларини жамлаш ва баҳолаш имконини беради. Таълим жараёнида мазкур методнинг қўлланилиши муайян муаммо юзасидан оқилона қарор қабул қилиш да ўқувчилар томонидан билдираётган ҳар бир вариант, уларнинг мақбул ҳамда номақбул жиҳатларини муфассал таҳлил этиш имкониятини яратади. Машғулот жараёнида ўқувчилар қуйидаги чизма асосида тузилган жадвални тўлдирадилар:

«Қарорлар шажараси» методи қуйидаги шартлар асосида қўлланилади:

1. Ўқитувчи машғулот бошланишидан олдин мунозара, таҳлил учун мавзуга оид бирор муаммони белгилайди. Гуруҳлар томонидан қабул килинган хулосаларни ёзиш учун плакатларни тайёрлайди.

2. Ўқитувчи ўқувчиларни 4 ёки 6 нафар кишилардан иборат гуруҳларга ажаратади. Муаммонинг ҳал этилиши, у борадаги энг мақбул қарорнинг қабул қилиниши учун муайян вақт белгиланади.

3. Қарорларни қабул қилиш жараёнида гуруҳларнинг ҳар бир аъзоси томонидан билдирилаётган вариантларнинг мақбуллик ҳамда номақбуллик даражалари батафсил муҳокама қилинади. Ҳар бир вариантнинг афзаллик ва ноафзаллик жиҳатлари ёзиб борилади. Билдирилган вариантлар асосида муаммони ижобий ҳал этишга хизмат қилувчи усул хусусида гуруҳ аъзолари бир тўхтамга келиб оладилар.

4. Мунозара учун ажратилган вақт ниҳоясига етгач, ҳар бир гуруҳ аъзолари ўз гуруҳи қарори борасида ахборот берадилар. Зарур ҳолларда ўқитувчи раҳбарлигида барча ўқувчилар томонидан билдирилган хулосаларни бир-бири билан қиёслайдилар. Муаммо юзасидан билдирилган қарорлар, саволлар туғулгудек бўлса, уларга жавоблар қайтариб берилади, ноаниқликларга аниқликлар киритилади. Агарда барча гуруҳлар томонидан муаммо юзасидан бир хил қарорга келинган бўлса, ўқитувчи бунинг сабабини изоҳлайди. «Қарорлар шажараси» методи қуйидаги лойиҳага асосланади:

**НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

1-мавзу: Махсус педагогиканинг мақсад ва вазифалари, методологик асослари

Режа:

1. Махсус мактабгача таълим муассасаларда таълим-тарбия ишини ташкил қилиш.
2. Ривожланишида нуқсони бўлган мактабгача тарбия ёшидаги болаларга таълим-тарбия бериш тамойиллари.
3. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга таълим-тарбия бериш методлари.

таянч тушунчалар: Махсус педагогика, Махсус мактабгача таълим муассасалари, таълим-тарбия иши, ташкил қилиш, тамойиллари ,мактабгача тарбия ёшидаги болалар, таълим-тарбия бериш методлари.

Махсус педагогиканинг мақсад ва вазифалари, методологик асослари

Махсус педагогика дефектологиянинг бир тармоғи бўлиб, ривожланишида нуқсони бўлган шахслар таълим-тарбияси масалалари ҳамда муаммолари билан шуғулланувчи фандир. Махсус педагогиканинг асосий вазифалари ривожланишида нуқсони бўлган болаларни педагогик жиҳатдан ҳар томонлама ўрганиш, махсус мактабгача таълим тизимида тил ўқитишни такомиллаштириш, эшитиш қобилиятини ривожлантириш ва талаффузини шакллантириш ишларини юқори поғонага кўтариш; ривожланишида нуқсони бўлган болаларга таълим-тарбия бериш қонуниятларини ўрганиш ва уни такомиллаштириш, эшитиш идрокининг ривожланиш тизими самарадорлигини ошириш, ўз битирувчиларининг маълум бир касб йўналиши бўйича меҳнат қилишларига эришиш; ўқитишнинг техник воситаларини такомиллаштириш; боғча ва мактаб таълимининг узлуксизлигини таъминлаш; республика бўйича медисина ҳамда халқ таълими тармоқлари ишларини мувофиқлаштириш, эрта ташхис ташхиси муаммоларини ўрганишдан иборатдир **Махсус педагогиканинг назарий асослари ва бошқа фанлар билан боғлиқлиги.** Махсус педагогика умумий педагогиканинг тамойиллари, методлари, таълим бериш ва тарбиялаш воситаларидан кенг фойдаланади. Бу методлардан

ривожланишида нуқсони бор бўлган болаларнинг тарбияси, ўқиши ва ривожланишида қўлланилади. Сурдопедагогика яна Махсус психология билан ҳам чамбарчас боғланган. Махсус психология кар ва заиф эшитувчи болаларнинг рухий ривожланиши ва кар ва заиф эшитувчи болалар шахсни шаклланишининг хусусиятларини очиб беради. Махсус психология фани кар ва заиф эшитувчи болаларга таълим-тарбия бериш, ривожланишидаги нуқсонларини бартараф қилиш, яъни коррексия, компенсация ишларини қандай йўналишда олиб бориш йўллари аниқлаб беради. Махсус мактабларда таълим-тарбия беришнинг сифатини текшириш, яхшилаш борасида махсус сурдопсихологик тадқиқотлар олиб борилади. Махсус мактабларда товушни кучайтирадиган мосламалар, дактил тебраниш ускуналарида кенг фойдаланилади. Ҳозирги вақтда сурдопедагогика кар ва заиф эшитувчиларнинг талаффуз қилиш, ўқитиш янада ривожланишида сурдо техникавий асбоблардан кенг қўллади фойдаланишни талаб қиляпти.

Махсус педагогиканинг тадқиқот методлари

Махсус педагогиканинг методлари ривожланишида нуқсони бўлган болаларни ўрганиш, уларни ўқитиш жараёнини нисбатан юқори поғонага кўтариш, шунингдек, ушбу тоифа шахсларнинг келгуси ҳаётда ўз ўринларини топишларига хизмат қилади. Бунинг учун қатор метод ва йўللardan фойдаланилади.

Илмий адабиётларни ўрганиш. Махсус педагогиканинг муаммоларидан бири махсус замонавий адабиётлар дарслик, методик тўпламлар; илмий журналлардаги мақолалар; илмий адабиётлар педагогика, психология, Махсус психология ва дефектологиянинг бошқа тармоқлари; махсус адабиёт дефектология луғати, педагогика энциклопедияси; машҳур дефектологлар фаолияти; махсус педагогик муассасаларнинг ишлари маърузалар, ҳисоботларни ўрганиш ва ривожлантиришдир..

Педагогик назорат. Педагогик назоратни ташкил қилиш муайян мақсад асосида амалга оширилади. Жумладан, педагогик жараёнларнинг вазифаси,

иш режаси, назорат жараёни аниқ ва тўлиқ қамраб олинади. Кузатиш мақсади тажриба тўплаш ва илмий-педагогик таҳлилдир.. Кузатишда ўқув тарбиявий ишларнинг натижаси аниқланади. Бу натижа салбий ёки ижобий бўлиши мумкин. Кузатув жараёнида замонавий техник воситалардан фойдаланиш яхши натижалар беради.

Илғор педагогик тажрибани ўрганиш. Илғор педагогик тажрибани ўрганиш ўзаро бир-бири билан боғлиқ бўлган тамойил, метод, методикалар, педагогик таъсир, билим, қобилият, болалар ривожланишидаги ўзгаришларни ўз ичига олади.

Кўпгина кузатувчи педагоглар илғор ўқитувчи ва тарбиячилар тажрибасидан фойдаланадилар. Тажрибали кузатувчилар илғор ўқитувчилар иш тажрибасидан фойдаланади, ёш ва бошқа ўқитувчилар иши билан таққослайди. Илғор педагогларнинг тажрибасини ўрганиш узоқ муддатга режалаштирилган, аниқ ишлаб чиқилган режа бўйича амалга оширилади.

Педагогик тажриба-ўқув ёки тарбиявий жараёндаги илмий муассаддир. Кузатувчи педагогик жараённи бирор мақсадга йўналтирилган ҳолда тузади ёки ўзгартиради. Тажриба олиб боришда ким билимни, унинг олиб борилишини, тажриба натижаси ва жавобларни билиши керак. Шу тажрибадан олинган жавобларни таҳлил қилишда математик методлардан фойдаланилади ва бу педагогик жараёнга аниқлик киритилади.

Сўровнома. Болаларни ўрганишда кенг қўлланиладиган методлардан бири сўровномадир. Сўровнома ёзма (тестлар) ёки интервью (сўзли) тарзида бўлиши мумкин. Бу метод ўқитувчи ёки ота-оналар томонидан ўрганилаётган объектнинг ёки шахснинг қизиқишлари ҳамда қарашларини ўрганишда қўлланилади..

Суҳбат. Суҳбат методи қар ва заиф эшитувчи болалар ва уларнинг ота-оналари, сурдопедагоглардан маълумотлар олишда қўлланилади. Бунда педагог кузатилаётган шахсга олдиндан аниқ мақсадга йўналтирилган саволлар тузган бўлиши лозим.

Болалар ишини ўрганиш. Болалар ишини ўрганиш методи болаларнинг билимлари ва қобилиятларини аниқлашда ёрдам беради. Бунда

ҳар хил расмлар, ҳар хил коғозлар, пластилинлардан фойдаланилади. Уларнинг иши таҳлил қилинганда, унинг бажариш тезлиги, босқичма-босқич бажарилиши, хатолари ва ҳисобга олинади. Уларнинг билимларини аниқлашда ўқитувчи ёки кузатувчи иншо, баён каби ёзма ишлар, утказиши мумкин.

Педагогик ҳужжатларини ўрганиш. Педагогик ҳужжатларни ўрганиш (дарс конспекти, дарсдан ташқари ўқув машғулоти, ўқув-тарбиявий режа, баённома, педагоглар йиғилишининг ҳисоботи, ўқитувчиларнинг методик йиғилишлари) ўқув-тарбиявий жараёни, мактабдаги педагогларнинг эришган ютуқларини, тажрибаларини ўрганиш мумкин. Болаларнинг шахсий ҳужжатларини ўрганиш, ҳар бир ўқувчи руҳиятини, қобилиятини аниқлашда ёрдам беради.

1.2 Махсус мактабгача таълим муассасаларда таълим-тарбия ишини ташкил қилиш.

Махсус мактабгача таълим таълим муассасаларда ташкил этиладиган таълим болаларни ҳар томонлама камол топтириш, мактаб таълимига таёрлашга қаратилади. Таълим жараёнида педагоглар болаларнинг билиш фаолиятини ташкил этади, йўналтиради, болалар эса билим кўникма ва малакаларни эгаллайдилар, улар амалий, ақлий, нутқий фаолият турлари ва усулларини ўзлаштирадilar. Махсус мактабгача таълим-тарбия мазмуни махсус таълим дастурларида акс эттирилган бўлиб, мактабгача муассаса педагоглар олдида қуйидаги вазифаларни қўяди:

1. Боланинг умумий ривожланишини бойитиш;
2. Ривожланишдаги мавжуд камчиликларни коррекциялаш;
3. Мактаб таълимига тайёрлаш.

Хозирги кунда махсус таълим-тарбия жараёнининг мазмуни ва ташкилий шакллари танлашда умумий ёндашувга амал қилиш талаб этилмоқда.

Юқорида қайд этилган вазифалар амалга оширилган ҳолда болаларнинг ижтимоий ривожланиши, билиш фаолиятининг ўсиши, шахсий сифатларининг ривожланиши таъминланади. Бунинг учун болаларнинг умумий

ривожланишини бойитиш, ривожланишидаги камчиликларни коррекциялаш, билим ва кўникмаларни имкон борича болаларга бериш керак. Махсус машғулотлар -Ривожланишида нуқсони бўлган болаларни мактабгача таълим муассасаларда таълим-тарбия ишини ташкил қилишнинг асосий шакли сифатида мактабгача муассасаларда таълимнинг муҳим воситаси ҳисобланади. Машғулотлар жадвал асосида эрталабки ва кечки соатларда олиб борилади. Эрталабки соатларда педагог ва тарбиячи 2та машғулот ўтказади.

Куннинг иккинчи ярмида тарбиячи ўз машғулотларини барча гуруҳ болалари билан ўтказади. Ўқитувчи-дефектолог нутқ ўстириш, элементар математик тасаввурларни шакллантириш, эшитиш қобилиятини ривожлантириш ва талаффузни шакллантириш машғулотларини олиб боради.

Тарбиячининг зиммасига болаларнинг кун тартибини ташкил этиш, жисмоний тарбия, тасвирий фаолият, ўйин, меҳнат, теварак-атроф билан таништириш машғулотларини ташкил этиш, музика машғулотларида қатнашиш юклатилади.

Болалар боғчасининг кун тартибида махсус ташкил этилган ялпи машғулотларга таълимнинг 1-2 йилларида ҳафтасига 24 соат, 3-4-5- йилларда - 30 соат ажратилади. Алоҳида-алоҳида машғулотларга дастур бўйича ҳар куни 2 соатдан ажратилади, шунда ўрта ҳисобда ҳар бир болага кунига 15-25 дақиқадан сарфланади. Махсус мактабгача тарбия муассасаларида ташкил этилган таълимнинг асосий вазифалари болаларнинг билиш фаолиятини мақсадли йўналтириш, дастур талабларига мувофиқ билим, малака ва кўникмаларни ривожлантириш ҳамда сўзли нутқни ўстиришдан иборат. Дефектолог нутқ ўстириш машғулотлардан ташқари эшитиш қобилиятни ривожлантириш ва талаффузни шакллантириш машғулотларни олиб боради. Машғулотларда болаларнинг эшитиш қобилиятини шакллантириш ва ривожлантириш, нутқий ва нутқсиз товушларни фарқлаш, сўз, сўз бирикмалари, гап, матнларни эшитиб фарқлашга ўргатилади. Талаффузни ўргатиш соҳасида болаларда табиий, аниқ, равон нутқни шакллантириш каби муҳим вазифалар амалга оширилади. Машғулотларда нутқий нафасни

ривожлантириш, овозни ҳосил қилиш, товушларни қўйиш, сўз, гап, матн устида иш олиб борилади. Ривожланишида нуқсони бўлган мактабгача ёшидаги таълим-тарбия бериш ишининг мазмуни дастурнинг жисмоний тарбия, ўйин, меҳнат, тасвирий фаолият ва қуриш-яшаш, теваққуф билан таништириш, нутқ ўстириш, эшитиш қобилиятини ривожлантириш ва талаффузни шакллантириш, элементар математик тасаввурларни шакллантириш, мусиқа тарбияси бўлимларида акс эттирилган. Ҳар бир кўрсатилган дастур бўлими болаларни умумий ривожлантириш вазифасини амалга оширади. „Дастур бўлимлари бўйича олиб борилган таълим-тарбиявий иш боланинг умумий ривожланишини бойитибгина қолмай, уни нормал болалар ривожланишига яқинлаштиради ҳамда коррекцион ишни олиб бориш учун замин яратади. Нутқий ривожланишидаги издан чиқишлар мулоқотнинг бузилишига ва у ўз навбатида, билиш фаолиятидаги ва шахсий ривожланишидаги ўзига ҳосликларини келтиради. МТМда махсус машғулотлар қуйидаги мақсадларни амалга оширилиши кўзда тутилади:

I. Таълимий мақсад: болаларда таълимий дастур ҳажмидаги назарий билим ва амалий кўникмалар ҳамда нутқий мулоқот кўникмаларини шакллантириш.

II. Тарбиявий мақсад: болаларни миллий истиқлол руҳида тарбиялаш, уларнинг шахсий ва ахлоқий сифатларини шакллантириш, ижтимоий ҳаётда ўз ўрнини топа олишларига имкон берувчи кўникма ва малакалар билан қуроллантириш.

III. Ривожлантирувчи мақсад: Ривожланишида нуқсони бўлган болаларда нутқий ва ижодий фаолликни, мустақиллик ва эркинликни шакллантириш.

IV. Коррекцион мақсад: Ривожланишида нуқсони бўлган ҳар бир боланинг бирламчи нуқсони натижасида юзага келувчи иккиламчи нуқсонни ҳисобга олиб, табақаланган ҳолда ёндашган ҳолда уларнинг сифатли таълим олишларини таъминлаш.

МТМда махсус машғулотларга қўйилувчи қуйидаги талаблар амалга оширилиши кўзда тутилади

Машғулотларга қўйилувчи педагогик талаблар:

- машғулотнинг вазифалари ҳамда таълим жараёнининг босқичлари дастурий талаблардан, шунингдек, гуруҳ болаларининг умумий ва нутқий ривожланиш даражасидан келиб чиққан ҳолда белгиланиши;
- тарбияланувчиларнинг билиш фаолиятини фаоллаштиришга қаратилган иш усуллари, мохирона ва ўринли фойдаланиш мақсадида, олдиндан лойиҳалаштириб қўйилиши;
- билим, кўникма ва малакаларнинг болалар сўзлашув нутқини мулоқот қуроли сифатида шакллантириш замирида эгалланишига аҳамият бериш;
- Ривожланишида нуқсони бўлган болаларнинг ривожланиш хусусиятларидан келиб чиқиб, кўрсатмалилик, кўргазмалилик ва амалий иш жараёнига алоҳида эътибор қаратиш;
- машғулотда нутқнинг қайси шаклидан фойдаланишни аввалдан аниқлаб олиш (бунда қайси нутқ шаклининг етакчилиги босқич талабларидан, шунингдек, гуруҳ болаларининг умумий ва нутқий ривожланишидан келиб чиққан ҳолда белгиланди);
- болаларнинг ривожланиш хусусиятидан келиб чиқиб, доскада бажариладиган ишга ажратилган вақтнинг тўғри тақсимланишига эътибор бериш;
- болалар кўриш ўткирлиги пасайишининг олдини олиш мақсадида намоёниш қилинувчи расм ва намуналар ўлчамларининг мос равишда танланишига эътибор қаратиш;
- машғулотда қўлланувчи сўз ва ибораларни табличкаларда кўк рангда, босма ҳарфларда бериш (қизил, оч яшил, пушти ранглар болаларнинг толиқишини келтириб чиқариш билан бирга кўриш

ўткирлигининг пасайишига ҳам олиб келиши мумкин) лозим.

Маишулотларга қўйилувчи психологик талаблар:

Ҳар бир педагог:

- ўз тарбияланувчиларининг рухий жараёни ҳақида аниқ маълумотга эга бўлиши;
- болаларга илиқ муносабатда бўлиши;
- тарбияланувчиларни моҳирона қўллаб-қувватлаши;
- улар билан мулоқот ўрната олиш малакасига эга бўлиши талаб этилади.

Маишулотларга қўйилувчи гигиеник талаблар:

- машғулот олиб бориладиган хона деворларининг талаб даражасидаги рангларда бўялиши;
- машғулот хонасининг меъёридаги ёруғликка эга бўлиши;
- хонанинг машғулотдан аввал ва машғулотлар орасида шамоллатиб турилиши;
- болалар толиқишининг олдини олиш мақсадида фаолиятнинг турли-туман кўринишларидан фойдаланиш;
- дам олиш дақиқаларини ўтказиб туриш;
- машғулотлар ўртасида мажбурий танаффусга риоя қилиш лозим.

Маишулотларга қўйилувчи таъкилий талаблар:

- зарурий жиҳоз ва ускуналарнинг, коррекцияни амалга ошириш имконини берувчи асбоб ва техник воситаларнинг машғулотга шайлиги, баъзи носозликларнинг эрта бартараф қилиниши;
- кўргазмали ва дидактик материалларнинг тайёрлиги;

■ хона ва ундаги бошқа воситаларнинг машғулотга аввалдан тайёрлаб қўйилиши лозим.

Шундай қилиб, махсус машғулотлар -коррекцион-тарбиявий ишлар иккиламчи бузилишларни , яъни, нутқий ва мулоқотдаги камчиликларни бартараф этишга қаратилади.

Умумий ривожлантирувчи ва коррекцион вазифаларни уйғунликда амалга оширилиши Ривожланишида нуқсони бўлган болаларнинг тўлақонли ривожланишини таъминлаб, мактаб таълимига тайёрланишига ёрдам беради.

1.3 Ривожланишида нуқсони бўлган мактабгача тарбия ёшидаги болаларга таълим-тарбия бериш тамойиллари

Ривожланишида нуқсони бўлган мактабгача ёшдаги болаларни ўқитишда қуйидаги тамойилларга асосланади: таълим тарбиянинг илмийлиги ва изчиллиги, тушунарлилиги, кўргазмалилиги, билим олишда фаоллик ва мустақиллик, болаларнинг ёш ва алоҳида хусусиятларини ҳисобга олиш, таълимни ҳаёт билан боғлиқлиги.

Таълим тарбия тамойилларига асосланган ҳолда таълимнинг мазмуни, методлари, ташкил этиш шакллари танланиб, унинг самарадорлигини оширишга йўналтирилади.

Илмийлик ва тушунарлилик тамойили. Мактабгача муассаса тарбияланувчиларига уларнинг идрок этиш қобилиятларини ҳисобга олган ҳолда илмий асосланган маълумотлар бериб борилади. Дастурдаги ўқув материал мавзуларга ажратилади, мавзуларнинг мазмуни йилдан йилга кенгайиб, чуқурлаштирилиб, аниқлаштирилаб борилади ва уни ўзлаштириш учун болалардан ақлий фаоллик талаб этилади. Дастур материалларида илмийлик билан тушунарлилик тамойилларининг уйғунлашуви, болаларнинг ўқишга бўлган қизиқишини уйғонишига, мантиқий тафаккури, тақлил қилиш,

синтезлаш, умумлаштириш, солиштириш, абстракциялаш каби психик жараёнларининг такомиллашувига хизмат қилади. 4-5 ёшли болаларни аналитик ўқишга ўргатиш мақсадида сўзли нутқнинг дактил, оғзаки, ёзма шакллари қўлланилади.

Кўргазмалилик тамойили ривожланишида нуқсони бўлган мактабгача ёшдаги болаларни тарбиядашда муҳим аҳамият касб этади, зеро болаларнинг кўргазмали-образли тафаккурини ўсишига ёрдам беради, билимларни онгли равишда ўзлаштирилишини таъминлайди. Машғулотларда, турли фаолиятлар жараёнида тарбияланувчилар буюмларни кўздан кечиради, такқослайди, ўхшаш ва фарқли томонларини аниқлайди, сифат ва ҳоссаларини билиб олади, буюмларнинг турли белгиларига асосланиб гуруҳларга ажратадилар. Элементар математик тасаввурларни шакллантириш машғулотларида болаларнинг сон, санок, катталиқ, шакл, вақт, фазовий муносабатлар ҳақидаги тушунчаларини шакллантириш учун турли расм, буюмлар, тарқатма материал, компьютер, техника воситалардан кенг фойдаланилади. Кўргазмалилик тамойили болаларнинг амалий фаолиятида рўёбга чиқарилади: улар жонли объектларни кузатадилар, буюм ва расмларни кўздан кечирадилар, модел, чизмалардан фойдаланадилар, диафилм, кинофилмларни томоша қиладилар, мусиқани тинглайдилар, визуал аппаратурадан фойдаланадилар. Онглилик ва фаоллик тамойили. Тарбиячи ва дефектолог ўз фаолиятида болаларнинг билиш қобилиятларини фаоллаштирувчи усулларни қўллаши керак бўлади. Бола машғулотларда қўйилган билиш вазифаларни амалий фаолиятида ечмоқи зарур. Тарбияланувчиларнинг билиш фаоллигини ошириш мақсадида "Сен нима учун шундай ўйлайсанк", "Сен қандай билдинг", "Нима учун" каби саволлар қўйиш мақсадга мувофиқ. Турли фаолиятларни ташкил этиш чоғида болаларнинг мустақиллиги ва фаоллигини ошириб бориб, таълимнинг сифат ва самарадорлигини оширилиши ҳамда боларинг ҳар томонлама ривожланишига эришилади.

Мунтазамлилик ва изчиллик тамойили. Мактабгача таълим жараёнида атрофдаги нарсалар, табиат ҳодисалари, ижтимоий ҳаёт воқеалари тўқрисидаги

маълумотлар бериб борилади. Кўп маротаба ўтказилган кузатишлар, амалий фаолият жараёнида умумлашган тасаввур ва тушунчалар шаклланиб боради. Барча бўлимлар бўйича ўқув дастур консентрик тузилган бўлиб, ҳар йили ўқув материал чуқурлаштирилган ва кенгайтирилган ҳолда такрорланиб боради. Дефектолог ва тарбиячи ўқув материални аста-секин мураккаблашиб боришини таъминлаб тақсимлайдилар.

Мунтазамлилик ва изчиллик тамойилига амал қилган ҳолда билимлар пухта ўзлаштирилиши таъминланади. Ҳаёт билан боғлиқлик тамойили. Олинган билим, кўникма ва малакалар болаларнинг амалий фаолиятида рўёбга чиқарилади. Тарбияланувчиларнинг ўйин, меҳнат, ўқув фаолияти давомида кейинчалик ҳаётида зарур бўладиган билим, малака ва кўникмалар ҳосил бўлади. Теварак атроф билан таништириш жараёнида жамиятимиз ҳаёти ҳақида оддий тушунчалар, сайр-саёҳат давомида олинган билим ва малакалар меҳнат ва ўйин фаолиятларда мустақамланади. Масалан, болалар катталар меҳнати билан таништирилади, меҳнатга ижобий муносабат тарбияланади, олинган билимлар катталарнинг фаолияти, ўзаро муносабатини акс эттирувчи сюжетли-ролли ўйинларда, нутқий мулоқотида мустақамланади.

Умумий дидактик тамойиллардан ташқари, мактабгача тарбия ёшидаги ривожланишида нуқсони бўлган болаларнинг ўзига ҳос хусусиятларини, коррекцион-таълимнинг мазмунини ҳисобга олган ҳолда таълимнинг махсус тамойиллари фарқланади. (Н.И.Белова, Б.Д.Корсунская, Л.П.Носкова ва х.к.).

1. *Генетик тамойил.* Мазкур тамойил Ривожланишида нуқсони бўлган болалар таълим-тарбиясида психик функцияларнинг ривожланиш босқичларини, психик ривожланиш қонуниятларини, ҳамда сензитив дафврларни ҳисобга олган ҳолда самарали таълимни ташкил этишга ёрдам беради.

2. *Нутқий мулоқотни ривожлантириш тамойили.* Болаларнинг нутқи мулоқот воситаси сифатида шакллантирилади. Болаларнинг нутқи машғулотларда, кун давомида уларнинг амалий фаолият жараёнида

шакллантирилади. Болаларда нуткий мулоқот қилиш эҳтиёжи тарбияланади, ўз ҳошиш-истакларини сўзли нутқ воситасида баён этишга ўргатиб борилади. Дастурда болалар эгаллаши лозим бўлган луғат бойлиги белгиланади. Махсус мактабгача муассасаларда сўзли нутқнинг уч шакли, яъни оғзаки, ёзма, дактил нутқ қўлланилади. Ёзма нутқ ўқиш ва ёзиш жараёнида ишлатилади, дастлабки маълумотлар болаларга ёзма равишда(ёзувли карточкаларда) берилади. Сўз таркиби ва тузилишини ўзлаштириш, ўқишни ўргатиш жараёнини тезлаштириш, мулоқотни осонлаштириш мақсадида ёрдамчи восита этиб дактил нутқдан фойдаланилади. Оғзаки нутқ мактабгача таълимнинг якунида, машғулотларда асосий мулоқот воситаси бўлиб қолиши керак. Нуткий мулоқотни ривожлантириш тамойили коррекцион-тарбиявий иш давомида рўёбга чиқарилади, дастур талабларида, айниқса нутқ ўстириш бўлимида ўз аксини топади.

3. *Таълимнинг ривожлантирувчи характериға эға бўлиши.* Мазкур тамойил Л.С.Виготскийнинг "яқин ривожланиш зонасини ҳисобға олиш" ғоясига асосланади. Боланинг соғлом функцияларига асосланган ҳолда, ёшиға мос психик ривожланишни таъминлаш коррекцион ишнинг мазмуни ҳисобланади. Ривожланишида нуқсони бўлган бола ривожланишининг ўзига ҳослиги, айрим билимларни мустақил эгаллаб ололмаслиги, ота-оналар томонидан етарли эътибор берилмаётгани оқибатида, боланинг психик ривожланиш савияси меъёрдан орқада қолиши мумкин. Мактабгача муассасасида боланинг барча имкониятларининг рўёбға чиқарилишиға шарт-шароитлар яратилиши лозим. Педагоглар боланинг имкониятлари, "яқин ривожланиш зонасини" аниқлаб, унинг уйқун ривожланишини таъминлаши лозим.

4. *Таълим-тарбиянинг коррекцион йўналтирилганлиги.* Таълимнинг етакчи тамойилларидан бири бўлиб, коррекцион таълимнинг барча жабҳаларини қамраб олади. Болалар нуқсонининг тузилиши ва мураккаблиги, уларнинг алоқида хусусиятлари ва имкониятлари аниқланиб, ҳар бир тарбияланувчига алоҳида дифференциал ёндашилади. Ривожланишида нуқсони бўлган болалар

ривожланишининг ўзига ҳослиги, нутқий ривожланишидаги етишмовчиликлар ва мулоқотнинг чекланиши систематик коррекцион ишнинг олиб борилишини талаб этади. Коррекцион таълимнинг мазмунига нутқ ўстириш, эшитиш қобилиятини ривожлантириш ва талаффузни шакллантириш каби махсус коррекцион йўналтирилган бўлимлар киритилади. Кун тартибида ҳар куни 2 соат алоҳида машғулотларга ажратилади. Ялпи машғулотларда болалар учун, нутқий малакалари, лабдан ўқиш ҳамда эшитиш қобилиятини ҳисобга олган ҳолда турли мураккабликдаги топшириқлар берилади. Жамоа бўлиб ишлатиладиган ҳамда индивидуал қўлланиладиган эшитув мосламалардан кенг фойдаланилади. Овозни кучайтирувчи аппаратлар воситасида нутқни қабул қилиш малакаларини ривожлантирилади, оғзаки нутқ сифатини яхшиланади, товушлар оламини ўрганишга имкониятини кенгайтиради.

5. *Таълимни турли фаолиятлар давомида амалга ошириш тамойили.* Боланинг психик ривожланиши турли фаолиятларда кечади. Фаолиятлар жараёнида бола борлиқни ўрганади, атроф муҳитда мўлжал олиш усуллариини ўрганади, ижтимоий ҳаётни билиб олади, инсонлар муносабатларини ўзлаштириб боради. Психиканинг ривожланиши етакчи фаолият билан боғлиқ бўлади, фаолият давомида психик жараёнлар ва шахсий хусусиятлар шаклланади (А.Н.Леонтев). Илк ва ва мактабгача ёшдаги болаларнинг ривожланиши буюмли, ўйин, тасвирий, конструкторлик, оддий меҳнат фаолияти билан боғлиқдир. Дастурнинг турли бўлимларида умумривожлантирувчи ва коррекцион вазифалар турли фаолиятлар билан боғланган ҳолда амалга оширилади. Нутқнинг шаклланишида фаолиятли ёндашув катта аҳамиятга эга. (С.А.Зиков, Б.Д.Корсунская, Л.П.Носкова) Ўйин ва бошқа фаолиятларда нутқий воситаларни қўллаш, нутқни тушуниш учун табиий шарт-шароитлар яратилади.

6. *Нуқсоннинг тузилиши ва мураккаблигини ҳисобга олиш тамойили.* Кар ва заиф эшитувчи болалар эшитув ҳолати, нутқи, ақлий ривожланиши жиҳатдан ҳар хил бўладилар. Уларнинг таълим-тарбиясини ташкил этишда нуқсоннинг тузилишини ҳисобга олиш зарур. Дифференциал тамойилга

мувофиқ кар ва заиф эшитувчи болаларга нутқ ўстириш, ешитув қобилиятини ривожлантириш, талаффузга ўргатиш бўйича турли талабларни эттирган дастурлар қўлланилади. Кар ва заиф этишувчи болалар гуруҳлари нутқий ҳолатга кўра иккига бўлинади. Болаларнинг ақлий ривожланиш даражаси, қўшимча мураккаб камчиликлар (психик ривожланишининг сустлашуви, ақлий заифлик, хулқ-атвордаги бузилишлар ва б.) уларнинг таълимига дифференциал ёндашувни талаб этади.

1.4 Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга таълим-тарбия бериш методлари

Мактабгача педагогикада метод деб, таълим-тарбия бериш мақсадида қўлланиладиган педагогик таъсир этиш услублари тушунилади. Метод ўз ичига болалар фаолиятини ташкил этиш ва унга рағбарлик қилишга қаратилган педагогик фаолият усуллари, шунингдек, тарбияланувчиларнинг фаолият турлари ва усуллари қамраб олади. (Л.А.Головчис). Ҳар бир методда ташқи ва ички томонлар фарқланади. Методнинг ташқи томони бу тарбияланувчи ва педагогнинг ҳаракат усуллари системасидир. Методнинг ички томони у ёки бу ҳаракат усуллари замирида ётадиган психик билиш жараёнларидан иборат. Методнинг у ёки бу аниқ элементларини усуллар деб номлаш қабул қилинган. Методни ташкил этувчи усуллар қанчалик турли-туман ва бой бўлса, ўқув-билиш ва ўқув-амалий вазифаларни ҳал этиш ҳам шунча муваффақиятли амалга оширилади. Метод ва усул ўзаро диалектик алоқададир: методнинг таркибий қисми бўлган усул айрим ҳолларда метод сифатидан намоён бўлади. Метод ва усул ўртасидаги фарқ улар ёрдамида ҳал этиладиган ўқув билиш вазифаларининг ҳажми ва табиатига боғлиқ: метод умумий ўқув вазифасини (ёки унинг йирик мантиқий қисмини) бутунлай ҳал этишга, усул бирмунча кичикроқ вазифани ҳал этишга қаратилгандир.

Замонавий дидактикада болаларнинг фаолиятини, борлиқни билиш йўллари белгиловчи кўргазмали, амалий ва сўзли методлар қўлланилади. (А.В.Запорожец, Т.А.Маркова, В.И.Логинова, П.Г.Саморукова).

Ривожланишида нуқсони бўлган болаларнинг мактабида уч турдаги Мактабгача таълимда кўлланиладиган этиладиган кўргазмали методлар гуруҳига қуйидагилар: кузатиш, расмларни томоша қилиш, кинофилм ва диафилмларни намойиш қилиш, шунингдек, айрим ҳолларда мустақил методлари вазифасини бажарадиган баъзи усуллари: вазифа-намунаси, ҳаракат усулини кўрсатиш ва бошқалар киради (В.И.Логинова, П.Г.Саморукова).

Ривожланишида нуқсони бўлган болаларнинг борлиқни билишда курув идрокининг, кўргазмали образли тафақурининг аҳамиятини ҳисобга олган ҳолда, уларнинг таълим-тарбиясида кўргазмали методларни энг самарали метод деб ҳисоблаш мумкин. Кузатиш- мактабгача таълимнинг асосий, етакчи методларидан биридир. Бу методнинг етакчи аҳамияти шундаки, кузатиш жараёнида қуйидагилар амалга ошади: а) буюмлар ва атроф- муҳитдаги ҳодисалар ҳақидаги тасаввурлар шаклланади; б) бу метод мактабгача тарбия ёшдаги болаларнинг билиш имкониятларига мос келади; в) кузатиш методи кўпинча бошқа методлар билан бирга келади, ёки улар таркибига усул сифатида қўшилади. Билиш вазифаларининг характериға кўра кузатишнинг турли кўринишларидан фойдаланилади:

1. Буюм ва ҳодисаларнинг хусусиятлари ҳамда сифатлар (катталиги, қурилиши,шакли, ранги ва ҳоказо), шунингдек, кузатиладиган объектнинг бошқалари билан алоқаси ҳақидаги билимларни шакллантирувчи кузатишлар;

2. Объектларнинг ўзгариш ва қайта ўзгаришини кузатиш материалларнинг меҳнат фаолияти давомида буюмга айланиши, ўсимлик ва ҳайвонларнинг ўсиши ва ривожланиши, табиатдаги, одамлар меҳнати ва турмушидаги мавсумий ўзгаришлар ва ҳоказо). Бу кузатишлар мавжуд борлиғдаги жараёнлар, объектларнинг динамикаси, ўзаро ҳаракати ҳақидаги билимларни беради;

3. Ҳодисалар ва объектнинг белгилари ўртасидаги мантиқий алоқадорлигини ўрнатишга ёрдам берувчи кузатишлар(чуночи, болалар барглар рангига қараб йил фаслини, меванинг рангига қараб пишган-пишмаганини, ернинг рангига қараб унинг намлигини аниқлайдилар) Кузатиш

методи болалар билан олиб бориладиган барча таълимий ишларда, чунончи машқулот ва

экскурсияларда, сайр ва кундалик қаётда, шунингдек, болалар билан алоҳида-алоҳида иш олиб борилганда фойдаланилади.

Кузатиш методининг самарадорлиги қуйидаги шартларга амал қилингандагина таъминланади:

1. Кузатиш объектларини танлашда, шаклланадиган тушунча ва тасаввурларни белгилашда болаларнинг ёш имкониятларини ҳисобга олиш. Бир қанча объектларони бараварига кузатиш, болаларга яхши тушунарли бўлмаган объектларни кузатиш мақсадга мувофиқ эмас.

2. Болалар олдида қўйиладиган кузатиш вазифалари мақсадининг лўнда ва аниқлиги (вазифани қабул қилиш малакасининг шаклланганлик даражасига қараб) кузатиш мақсади асосланган бўлиши керак. Бунда кузатиш объектининг ёрқинлиги, кўркемлиги ва ҳаракатчанлиги бевосита қизиқиш уйғотади ва беихтиёр диққатни тортади.

3. Кузатиш жараёнининг режали, изчил олиб борилганлиги туфайли кузатиш жараёнининг муайян стереотипини ишлаб чиқувчи ягона чизмага амал қилишга эътиёж йўқ. Кузатиш мантиқи қўйилган вазифанинг табиати, кузатиладиган объектларнинг кўринишларига, болаларнинг ёшига, объект билан танишганлик даражасига боғлиқ.

4. Болаларнинг юксак ақлий фаоллиги ва мустақиллиги. Бунга кузатиш мақсад ва вазифасини аниқ-равшан қўйиш, унинг режаланганлиги билан, болаларни кузатиш учун вазият яратишга жалб этиш, шунингдек, текширув, изланиш меҳнат ва ўйин ҳаракатларини ташкил этиш билан эришилади. Кузатиш давомида тасдиқловчи ва изланиш табиатидаги саволларни бирга қўшиб олиб бориш, шунингдек, қиёслаш усулларини кенг қўлланиш ҳам болаларда ақлий фаоллик уйғотади.

5. Кузатишни аниқ ва лўнда гаплар билан олиб бориш. Кузатиш давомида объектларни кўрсатиб, уларнинг қисмлари, сифат ва ҳоссаларини оғзаки баён этади, ёзувли карточкаларни кўрсатади.

Каттароқ ёшдаги болаларга

номларни оғзаки-дактил баён этиш мумкин бўлади. Кузатиш давомида болалар билан суҳбатлашиш объектларни бир мунча аниқ идрок этишга, тасаввурларнинг бир қадар тўла ва онгли тарзда шаклланишига, луғат бойлиги ва нутқ алоқаларининг ривожланишига ёрдам беради. Кузатиш давомида тарбиячи тушунтиради, болалар томонидан кузатилган нарасаларни қисқача ҳикоя ёки ахборот билан тўлдиради. Кузатиш олиб бориш чоғида кузатиладиган нарсага қизиқиш уйқотишга ҳаракат қилинади, кузатишни ҳикоя, расмларни кўриб чиқиш билан тўлдиради. Кузатишдан аввал, болларнинг диққати предметга жалб этилади, "қаранг" деган кўрсатма берилиб, кўл билан кўрсатилади.

Каттароқ ёшдаги болаларга нимага қараш, нимани кузатиш кераклига тушунтирилади. Педагог кузатиш давомида болалар олдига уларнинг ёшига мос эслаш, изланиш, умумлаштирувчи табиатдаги саволлар қўяди, ўйин, меҳнат, текширув ва изланишга оид ҳаракатларни қўлланишни ташкил этади. Кузатишни барча учун умумий объект билан ҳам, ҳар бир боланинг қўлига берилган алоҳида-алоҳида объектлар билан ҳам олиб бориш мумкин.

Расмларни кўздан кечириш (намойиш қилиш) мактабгача тарбия ёшидаги болалар таълим-тарбиясида улар билан расмларни кўздан кечириш, диапозитив, диафилмлар ва кинофилмларни кўриш алоҳида аҳамиятга эга бўлади. Бундай ҳол мактабгача тарбия ёшидаги болалар билан олиб бориладиган таълимий ишлар мазмуни, шунингдек, улар билиш фаолиятининг асосий шакллар билан белгиланади.

Таълим-тарбия жараёнида расмларни кўриб чиқиш методидан

- хилма-хил дидактик, ўқув вазифаларни ҳал этиш учун;
- буюмлар ва атроф-муқитдаги ҳаёт ҳодисалари ҳақидаги тасаввурларини аниқлаштириш ва бойитиш учун;
- билимларини умумлаштириш ва системалаштириш учун;
- луғат бойлигини фаоллаштириш ва боғланишли нутқини ривожлантириш учун;

- эстетик идрокни шакклантириш, эстетик таассурот ва ҳис-туйғуларни бойитиш учун фойдаланилади.

Шуни таъкидлаш жоизки, Ривожланишида нуқсони бўлган болалар ҳар доим ҳам расмлар мазмунини тўғри идрок эта олмайди, тасвирни реал буюм, ҳодиса, ҳаракатлар билан таққослай олмайди. Шу сабабли расмларни кўздан кечириш билан бирга, расм мазмуни бола учун тушунарли эканини расм чизиш, тегишли ҳаракат ва предметларни кўрсатиш воситасида аниқлаш мумкин. Мактабгача тарбия амалиётида расмлар асосида суҳбат ўтказиш, ҳикоя тузиш, ижодий ҳикоя, расмларга ном ўйлаб топиш каби иш турлари ташкил этилади. Тарбиячи зарур ҳолларда тушунтириш беради, болаларнинг ҳикоялари ёки фикр-мулоқазаларини тўлдиради.

Диапозитивлар, диафильм ва кинофильмларни намойиш қилиш Мактабгача тарбия ёшидаги болалар билан олиб бориладиган таълимий ишда ўқув экранидан фойдаланиш учта вазифани ҳал этишга ёрдам беради: болалар билимини кенгайтиради, улар нутқини ривожлантиради ва фильмни онгли равишда чуқурроқ идрок қилишга қодир бўлган маданиятли томошабинни тарбиялайди.

Ўқув фильмларни намойиш этиш қуйидаги тартибда олиб борилади:

1. Намойишдан олдин суҳбат ўтказилиб, унда болаларнинг кўрсатладиган ҳодиса ҳақидаги тажрибалари, билимлари жонлантирилади. Муҳокама сўнгида болалар олдига билишга оид янги вазифа қўйилади. Кейин фильм кўрсатилади.

2. Фильм намойишидан сўнг болалар қисқа суҳбатда тенгқурлари ва устозларасида ўз таассуротлари билан ўртоқлашадилар. Педагог ўртага фақат болаларнинг фильм мазмунини қай даражада ўзлаштирганини аниқлашга имкон берувчи саволлар ташлайди, бу билан у уларга фильм ғоясини аниқ тушуниб олишга, боғланишлар ўрнатишга ёрдам беради.

3. Бир неча кундан (3-4 кун) сўнг фильмнинг қайта намойиши ўтказилади, бунда тарбиячи намойиш олдидан болалар диққатини фильмнинг етарлича идрок қилинмаган еки тушунилмаган жиҳатларига қаратади.

4.Такрорий намоишдан сўнг суҳбат ўтказилади. У ўз ичига филм мазмунини қайта ҳикоя қилиб беришни, унинг тақлилини муҳим ҳодиса ва улар ўртасидаги алоқаларни ажратиб кўрсатишни олади.

Шундай қилиб, мактабгача тарбия муассасаларида қўлланиладиган барча кўргазмали методларнинг мақсади болаларда буюмлар ва атроф-муҳитдаги воқелик ҳақидаги аниқ тасаввурларни шакллантиришдан иборатдир.

Кўргазмали методлардан фойдаланиш идрокнинг етакчи билиш жараёни сифатида ривожланишни, шунингдек, нутқ ва тафаккурнинг кўргазмали - ҳаракат ва кўргазмали-образли шакллариининг, мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг асосий фаолият турларининг, тасвирий ва меҳнат фаолиятининг ривожланишини таъминлайди.

Амалий методлар. Болалар боғчасида ўқитишнинг амалий методлари гуруҳига машқлар, ўйин методлари (дидактик ўйинларни қўшган ҳолда) элементар тажрибалар ва моделлаштириш киради. Бунда болаларнинг билиш фаолияти оғзаки-мантикий тафаккур билан ўзаро алоқадаги кўргазмали-ҳаракат ва кўргазмали-образли тафаккурга асосланади.

Машқлар- бу берилган мазмуннинг ақлий ва амалий ҳаракатларини бола томонидан кўп мароталаб такрорлашдир. Машқлар моҳиятан билимларни амалга татбиқ этилиши бўлиб, у билимларнинг ўргатувчи ва ривожлантирувчи аҳамиятини белгилайди: болалар машқлар ёрдамида турли ақлий усулларни эгаллайдилар, уларда ўқув ва амалий кўникма ҳамда малакалар шаклланади: ақлий ва амалий заминдаги билимлар бирмунча мустаҳкам ва онгли бўла боради. Натижада болаларнинг билиш қобилиятлари мустаҳкамланади.

Билим ва кўникмаларни ўзлаштириш- узоқ давом этувчи жараён. У турли табиатидаги кўп мартали машқларни талаб этади. Педагог таълимий вазифаларга мувофиқ, болалардан тақлидий-ижрочилик, қуриш-ясаш ва ижодий даражасида бўлган фаоллик ва мустақилликни талаб қилувчи машқлардан фойдаланиши мумкин. Тақлидий-ижрочилик машқларни ташкил этишда болалар олдида ўқув-билиш вазифалар қўйилади, уни ҳал этиш усули, ҳаракат ва улар изчиллигини кўрсатилади, ҳамда натижани баҳолаш мезонлари

кўрсатилади. Болалар машқларни кўрсатилган намунага кўра бажарадилар. Педагог такрорий машқлар пайтида ҳаракат усулларини ўзлаштириш даражасига қараб ҳаракатларни кўргазмали намойиш қилишни тобора кўпайтира боради. Бунда у уларни оғзаки эслатишлар билан алмаштиради, шу аснода болаларни ҳам ҳаракатларнинг табиати ва изчиллигини оғзаки белгилашга жалб қилади.

Болалар томонидан кўрсатилган ҳаракат усулининг етарлича ўзлаштирилиши қуриш-ясаш машқларига ўтишга имкон беради. Уларнинг ўзига ҳослиги ўзлаштирилган ҳаракат усулининг янги мазмунига, дастлаб унга яқинроқ, сўнг бирмунча ўзгачароқ мазмунга ўтишдан иборатдир. Бунда болалар ўзларига маълум ҳаракат ва операсиялардан тегишли ечим усулини яратадилар. Ижодий машқлар ўзлаштирилган усулларни янги шароитда фойдаланишни, шунингдек, болалар ҳали ўрганмаган янги ҳаракат ва операсияларни қўлланишни кўзда тутди. Оз даражадаги фаол ва мустақил машқлардан изчил равишда мустақил, ижодий машқларга ўтиш билим ва оқилона ҳаракат усулларини ўзлаштиришни ҳам, болаларнинг ақлий ва амалий мустақиллигининг ривожланишини ҳам таъминлайди.

Билимларнинг тасаввурлар даражасида шаклланиши машқлар жараёнида хилма-хил буюмлардан, ўйинчоқлар ва дидактик материаллардан "тарқатма" материал сифатида фойдаланишни талаб қилади. Болалар томонидан билимлар ва ҳаракат усулларининг ўзлаштирилиши кенг миқёсдаги буюм соҳасида амалга оширилади.

Буюмли машқлар жараёнида ҳаракатларни мослаштириш болаларни буюмлардан фойдаланилмайдиган соф ҳаракат табиатидаги оғзаки машқларга тайёрлайди. Болаларнинг ақлий тарбиясида нутқий машқлар алоҳида аҳамиятга молик, чунки бундай машқлар жараёнида ўз фикрини аниқ ва ёрқин ифодалаш, исботли мулоқазалар юритиш, равон сўзлаш каби кўникмалар шаклланади.

Мактабгача тарбия ёшидаги болалар таълимида ўйин машқлардан кенг фойдаланилади. Бундай машқлар ўз ичига мавжуд ҳаракат қатори таҳлидий ҳаракатларни, ҳаёл қилинадиган вазиятни олади. Ўйин машқлари

болаларни, айникса, кичик мактабгача ёшдаги болаларни қизиқтириади, ижобий ҳис-туйғулар уйғотади, болаларда машқлар давомида баъзан юз берадиган чарчокни ёзади.

Мактабгача тарбия ёшидаги болалар билан олиб бориладиган машқларнинг асосий қоидалари:

Болалар олдиға қўйиладиган ўқув вазифасининг аниқ ва ёрқинлиги, бажариш усуллари қўрсатиш;

Кичкинтойлар ҳар бир элементни ёки операсияни катталар намойиш этиб бўлиши билан бажарадилар;

Ўрта ёш гуруҳидаги болалар бутун бошли машқни уни намойиш қилингандан сўнг намойиш эта олади, катта ёшли болалар ҳаракатларнинг айрим янги элементларни қўрсатган ҳолда оғзаки тушунтириш асосида бажара оладилар;

Машқларни болаларнинг кучиға қараб аста-секин мураккаблаштириш;

Машқ натижаларини болаларнинг ёш ва ўзига ҳос хусусиятларини ҳисобға олган ҳолда табақалаштирилган ҳолда тақлил қилиш ва баҳолаш;

Машқлар давомида болаларнинг ўзини-ўзи назорат қилиш, унинг натижаларини ўзи бақолашнинг мезонини белгилаш;

Машқларни турли ташкилий шакллардан(машғулотларда, кундалик ҳаётда, ялпи тарзда ва алоҳида-алоҳида) ҳилма-хил материаллардан фойдаланиб кўп марталаб такрорлаш;

Машқларни такрорлашни вақт бўйича тақсимлаш(у ёки бу кўникма ҳосил қилиб бўлингача, унутиб юбормаслик учун вақти-вақти билан машққа қайтиб туриш жоиз. Машқлар методлардан бири ҳисобланган ҳолда усл ўрнида қўлланиши ва бошқа методлар таркибига кириши ҳам мумкин.

Ўйин методи ранг-баранг ўйин фаолияти компонентларини саволлар, қўрсатмалар, изоҳ ва тушунтиришлар, намойиш қилиш ва ҳоказолар каби бошқа усуллар билан биргаликда қўлланилишини кўзда тутеди. Ўйин методи таркибига кирадиган ўйиннинг асосий компонентларидан бири тўла, кенг тарзда ҳаёл қилинадиган ўйин вазиятидир. Масалан, болаларни боғланишли

нутққа машқ қилдириш учун ўйинчоқлар доконидаги вазиятга таҳлид қилинади. Болалар сотувчи ва харидор ролларини бажариб, бир-бирлари билан тегишлича муомала қиладилар, ўйин ҳаракатларини бажарадилар ва ҳоказо. Ўйин методи ўз таркибига ўйинчоқ ва ўйин материаллари билан бажариладиган ҳаракатларни, таҳлидий ҳаракатларни, буюмларни яшириш ва топиш ҳаракатларни олади. Буларнинг барчаси болаларда ижобий ҳис-туйғу кайфияти ҳосил қилади, улар фаоллигини, қизиқувчанлигини орттиради. Ўйин методидан фойдаланишда педагог етакчи рол ўйнайди: у ўқув вазифасининг мазмунини, ўйин ва амалий ҳаракатларнинг табиати ва изчиллигини белгилайди, топшириқни бажариш намунасини кўрсатади, тушинтиради, болалар йўл қўйқан хатоларни тузатади, шунингдек, саволлар ташлайди, болаларда фаоллик уйғотади, уларни мустақиллика ундайди. Ўйин методининг кўринишларидан бири дидактик ўйин ҳисобланади. Унда болаларнинг барча ҳаракатлари ўйин топшириқлари ва қоидалари билан бошқариб турилади. Ўйинга раҳбарлик қилиш болаларни ўйин мазмуни ва қоидалари билан таниқтиришдан, шунингдек, қоидаларнинг бажарилишини назорат қилишдан иборатдир. Дидактик ўйиннинг моҳияти шундаки, бу ўйин давомида қўшимча ахборот берилмайди. Шунинг учун ҳам бундай ўйинга маълумот бериш ва билимларни тўлдириш методи сифатида қарамаслик лозим. Унда мавжуд билимлардан фойдаланиш, уларни қўлланишнинг фаол жараёни кечади. Бу жараён билимларнинг такомиллашувини таъминлайди: қўлланиш туфайли билимлар янада мустақакам ва онгли, тушуниладиган бўла боради. Дидактик ўйинлар чоғида фаол идрок юзага чиқади ва ўйин мазмунига қараб, таҳлил, қиёслаш, тавсифлаш, умумлаштириш каби хилма-хил ақлий операсиялар ҳам ривожланади болади. Бу ўйинлар диққатни бир жойга тўплашни, топқирликни, аниқликни, тез хотирлашни, фаолликни ва нутқни тушуниш ва ундан фойдаланишни талаб қилади.

Шундай қилиб, дидактик ўйинлар ўқитиш методи сифатида билимларни мустақкамлаш, уларни умумлаштириш ва системалаштириш, шунингдек,

билиш жараёнларини такомиллаштириш ва ривожлантириш мақсадида қўлланилади.

Назорат саволлари:

1. Махсус мактабгача таълим муассасаларда таълим-тарбия ишини ташкил қилиш жараёнларини ўзига хослигини тавсифланг.
2. Ривожланишида , кўришида ёки ақлий ривожланишида нуқсони бўлган болаларни нутқий жараёнларини ёритинг.
3. Ривожланишида нуқсони бўлган мактабгача тарбия ёшидаги болаларга таълим-тарбия бериш тамойилларини тавсифланг.
4. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга таълим-тарбия бериш методлариини ёритинг.
5. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга тарбия йўллари ва усуллари очиб беринг.
6. Дидактик ўйинлар ўқитиш методи сифатида билимларни мустақкамлаш, уларни умумлаштириш ва системалаштириш, билиш жараёнларини такомиллаштириш ва ривожлантириш мақсадида қўлланилишини ёритинг.

Адабиётлар рўйхати

1. Florian Geyer. The Educational System in Belgium CEPS Special Report/September.ISBN 978-92-9079-921-4 Available for free downloading from the CEPS website <http://www.ceps.eu>)© CEPS, 2009.
- 6.Improving Learning Environments: School Discipline and Student Achievement in Comparative Perspective (Studies in Social Inequality) Hardcover – June 13, 2012
2. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. – М.: СПб. 1999.
3. Белтюков В.И. Взаимодействие анализаторов в процессе восприятия и усвоения устной речи (в норме и патологии) – М.: Педагогика. 1997.
4. Богданова Т.Г. Махсус психология. –М., 2002.

5 Боровлёва Р.А. Родителям маленьких оглохших детей (начало коррекционной работы с детьми, потерявшими слух в 2,5 – 3 года) // Дефектология, -2004. -№.4 -с. 78-82.

6. Зыкеев А.Г. Формирование и коррекция речевых навыков и умений в употреблении сложносочиненных предложений младшими школьниками с нарушениями в развитии //Дефектология. -2005. - №3. – с. 67-75.

7. Коррекционное обучение как основа личностного развития аномальных дошкольников / Под ред. Л.П.Носковой. – М.: Педагогика, 1999.

8. Л.Мўминова, Ш.Амирсаидова ва бошқалар Махсус психология -Т.: Фан ва технологиялар .2013.

9. П.Пўлатова, Л.Нурмухамедова, Ш.Амирсаидова Махсус педагогика -Т.: Фан ва технологиялар,2014.

10. Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари. Т.: 2017

11. Такомиллаштирилган «Болажон» таянч дастури. Т.: 2016

12. Д.Джуманова, Й. К. Прусаковалар. “Қувноқ логоритмика”. Т.: 2009

13. З.А.Рахмонқулова, М.Файзуллаева, М.Нуриддинова. Мактабгача ёшдаги болаларни атроф-муҳит билан таништириш (*катта, тайёрлов гуруҳлари*учун). Методик қўлланма, Т., 2015.

14. Амирова. Г.А., Сулаймонов А.П., Джураева Б .Р. Мактабгача таълим муассасаларда апликация машғулоти. Т., 2014.

15. Р.Ш.Шомаҳмудова, Л.Р.Мўминова. Боғча ва кичик мактаб ёшидаги болалар талаффузидаги нуқсонларни тузатиш. – Т., 1981.

16. L.R.Mo'minov, O.A.Maxmudova, Sh.A.Karimova. “Nutqni tekshirish va rivojlantirish bo'yicha logopedik albom” Т., 2016.

2-мавзу: Мактабгача ёшдаги болаларни мактаб таълимига тайёрлаш технологиялари.

Режа

1. Ривожланишида нуқсонли бўлган болаларни болаларни мактаб таълимига тайёрлаш тамойиллари

2. Мактабгача ёшдаги болаларни мактабга тайёрлашда махсус мактабгача таълим муассаси ва оила ҳамкорлиги

таянч тушунчалар: тақлид, мотор-ҳаракат асос, қўл моторикаси, нутқий фаоллик, лексик маъно, конверсияли алоқалар.

2.1. Ривожланишида нуқсони бўлган болаларни болаларни мактаб таълимига тайёрлаш тамойиллари

Мактабгача тарбия ёшдаги болаларни ҳар томонлама камол топтириш ҳамда мактаб таълимига тайёрлаш- мактабгача тарбия муассасаларнинг асосий вазифасидир. Ривожланишида нуқсони бўлган болаларни болаларни мактаб таълимига тайёрлаш қуйидаги тамойиллар асосида ташкил этилади:

1. Ривожланишида нуқсони бўлган болаларга таълим беришда уларнинг нутқини ўстириш вазифаси уларни ҳар томонлама ривожлантириб бориш негизида ҳал этилади.

Ривожланишида нуқсони бўлган болаларнинг нутқий ривожланиши уларнинг кундалик ҳаётида ҳамда таълим дастурида белгиланган барча фаолият турларинини ташкил этиш жараёнида ва уйғунликда таъминланиши зарур.

2. Таълимий, тарбиявий ва коррекцион вазифалар махсус йўналтирилган таълим воситасида ҳал этилади. Бунда таълим беришнинг умумий ва махсус метод ва усулларида фойдаланиб, эшитиш, кўриш ва билиш қобилиятининг бузилиши билан боғлиқ камчиликларни компенсациялаш вазифалари кўзланади.

Ривожланишида нуқсони бўлган болаларни болаларни мактаб таълимига тайёрлашда педагогнинг предметли ва нутқий хатти-ҳаракатларга тақлид қилишга ўргатиш, уларнинг диққатини сўзлаётган шахсларга жалб қилиш, тақлид асосида сўзлаш кўникмаларини шакллантириш кўзда тутилади. Педагог хатти-ҳаракатларига тақлид қилиш йирик ва майда моторикани ривожлантиришга қаратилган «Кўзгу», «Маймунчалар», «Мана шундай бажар» каби педагогик технология жараёнида ўргатиб борилди. Уларда болалар турли-туман ҳаракатлар ва тана ҳолатлари, юз мимикаси ва эмоционал ҳолатни такрорлашга ўрганадилар. Нутқнинг мотор-ҳаракат асосини яратиш,

шунингдек, кейинчалик дактил нутқ шаклини ўзлаштириш мақсадида асосий эътибор майда га қаратилади. Нутқни ривожлантиришга оид машғулотлар мавзуй тамойилга риоя қилинган ҳолда ташкил этилади. Маълумки, дастурда берилган мавзулар мазмунининг болалар ҳаётига яқин ва боғлиқлиги («Ўйинчоқлар», «Оила», «Мевалар ва сабзавотлар», «Озиқ-овқатлар», «Кийимлар», «Оёқ кийимлар», «Тана аъзолари», «Ҳайвонлар», «Ҷиҳозлар», «Идиш-товоқлар», «Байрам», «Об-ҳаво»), таълим муддатлари, муайян мавсумий давр билан боғлиқ ҳолда йил давомида такрорланиб келади. Теварак-атроф билан танишиш, ўйинлар, тасвирий фаолият жараёнида мана шу мавзулар бирдек эътибор марказида бўлдики, бу нутқий материал мазмуни устида иш олиб боришда пухта кўргазмали асос яратишга имкон берди. Тақдим этилувчи луғат материали турли маиший вазиятларда, болаларнинг эркин фаолиятида, тарбиячи ва педагогнинг барча машғулотларида ишлатилади. Муайян мавзу бўйича нутқий материал ҳажмининг унча катта бўлмаслиги эътиборга олиб борилади. Бу материалларнинг болалардан турли фикрий ва нутқий фаолликни талаб қиладиган турли хилдаги ўйинларда, шунингдек, бошқа қатор иш турларида иштирок этишлари жараёнида кўп марталаб такрорланишига алоҳида эътибор қаратилди. Масалан, «Кийимлар» мавзуси бўйича машғулот ўтказишда ҳар хил кийимларни уларнинг номларини атаган ҳолда кўриб чиқиш, турли кўринишдаги кўйлақлар, шимлар ва ҳ.к. тасвирланган расмларни танлаш, қирқилган расм қисмларини жой-жойига қўйиб чиқиш, кийимларнинг етишмаган қисмларини чизиб тўлдириш, қўғирчоқларни кийинтириш каби усуллардан фойдаланилади. Ана шундай педагогик технология билан сўз маънолари ва иборалар мазмунини асосли ўзлаштириш учун шарт-шароит яратилади.

Нутқий мулоқотни шакллантириш етакчи масалалардан бири бўлганлиги туфайли, ўрганиш учун тақдим этилган сўзлар, уларнинг маънолари аниқлаштирилганидан сўнг, нутқий мулоқот учун хос бўлган синтагматик алоқалар устида ишлаш мақсадида иборалар таркибига қўшиб борилади. Болалар билан мулоқотда педагоглар ўз нутқларини чекламадилар,

хатто, анча содда ва кундалик турмушда кўп такрорланадиган ибораларни тушуниш болалар учун қийинчилик туғдиришини ҳисобга олиб, у ёки бу жиҳатдан кенг қўлланадиган базавий конструкцияларнинг маъноларини аниқлаштириш ва улар устида ишлашга кўпроқ диққат қаратадилар. Бундай конструкциялар аста-секин мураккаблашув асосида қўлланилади. Аввало, болаларнинг кундалик фаолиятини ташкил қилишга ёрдам берувчи оддий даъват конструкциялари қўлланилади: *Айланишга чиқ(-инг). Ухла(-нг). Қўлингни юв (арт). Қўғирчоқ (машина, шар)ни бер (ол, кўрсат). Кел, ўйнаймиз (расм чизамиз, уй ясаймиз).*

Таълим-тарбия жараёнида мулоқотга оид (коммуникатив) умумлашмаларни тушунишга ўргатиш таниш сўзлар ва иборалар билан катталарга мурожаат қилиш усули орқали амалга оширилади: *Ҳалима она, беринг (кўрсатинг, олинг).*

Иккинчи ярим йилликда нутқ жараёнига жумлаларнинг маъноларини аниқлаштириш ва ўзлаштириш учун таркибида ҳозирги замон феъли бўлган ибора-хабарлар киритиб борилади: *Ана у бола (хола, қиз бола) йиқилиб тушди (ухлаяпти, овқатланаяпти, югуряпти, ўтирибди).* Бундай конструкцияларнинг тушунилишини хатти-ҳаракатни расмда кўрсатиш ва унинг имитацияси (тақлиди) ни оғзаки ва ёзма шаклдаги глобал идрок этилаётган ибора билан қиёслаш жараёнида таъминланишига, шунингдек, феълларнинг лексик маъноларини шакллантириш учун ҳар бир сўз билдирган хатти-ҳаракатнинг турли тасвирлари намоиш этилишига диққат қаратилади.

Ялпи ва якка машғулотларда, илгари ўзлаштирилган нутқий кўникмаларнинг тез унутилишининг олдини олиш мақсадида, таълимнинг дастлабки босқичида эгалланган луғатнинг муттасил фаоллаштириб борилишига эътибор қаратиб борилади. Луғат янги сўзлар ҳисобига ҳам, таниш сўзларнинг янги шакллари қўллаш ҳисобига ҳам бойитиб борилади. Бунда сўзларнинг мавзулараро алоқалари, антонимик алоқалари (*кийин-эчин,*

ёқ-ўчир), конверсияли алоқалари (*ташла – ил, ювинтираяпти – ювинаяпти*) ҳисобга олинади.

Турли мавзуларга оид машғулотларда болаларга таниш бўлган сўзларнинг кўплаб такрорланиши ҳамда янгиларининг киритилиши ва ўзлаштирилишига алоҳида аҳамият берилади. Феъллар ва сифатлар бошқа туркумдаги сўзларга нисбатан фаолроқ киритиб борилди. Шунингдек, болалар томонидан умумлаштирувчи сўзларнинг маъноларини яхшироқ ўзлаштириб олишлари учун оғзаки нутқда «Ўйинчоқларни олиб кел», «Идишларни йиғиштир (кўрсат)» каби ибораларни қўллаш кўпайтирилади.

Сўзларнинг маъноларини яхшироқ эгалланиши мақсадида тарбияланувчилар нутқига антонимлар (*китобларни очинг – ёпинг, ручкаларни тарқат – йиғиб чиқ*), бутун ва унинг қисмларини билдирувчи сўзлар (*тулкининг боши, танаси, оёқлари, думи бор*) ҳам аста-секинлик билан киритиб борилади.

Болаларнинг нутқий кўникмаларини фаоллаштириш, мулоқот жараёнида ўзлаштирилган нутқ воситаларидан фойдаланиш мақсадида педагогларнинг болаларнинг сўз воситасида мулоқот қилишга бўлган интилишларини қўллаб-қувватлаб боришлари йўлга қўйилади. Бунга педагогларнинг болаларга нутқий хулқ-атвор намуналарини намоиш қилиш: саломлашиш, хайрлашиш, миннатдорчилик билдириш, болаларга илтимослар ва хабарлар билан мурожаат этишлари орқали эришиб борилди. Болаларнинг «*Неча ёшдасан? Қаерда яшайсан? Оилангизда (уйингизда) кимлар яшайди? Онангнинг исмлари нима?*» каби оғзаки ва ёзма саволларга жавоб бериб боришлари шу мақсадга йўналтирилади.

Машғулотлар, шунингдек, улардан ташқаридаги ишларда саволларни идрок этишга, жавобларда ўзлаштирилган нутқий материалдан фойдалана олиш кўникмаларининг шаклланишига алоҳида эътибор қаратилади. Шу мақсадда ишнинг яширин (яшириб қўйилган) предмет билан, кейинчалик эса ёпиқ расм билан ишлаш каби усулларида фойдаланишга ҳам кенг ўрин

берилади. Аввало болалар яшириб қўйилган предмет ҳақида сўраб суриштиришга ўргатилса («У ерда нима бор?», «У қандай?», «У каттами (кичикми)?», «Ранги қанақа?» каби), сўнг катталарнинг парда ортида бажараётган хатти-ҳаракатлари («Улуғбек нима қиляпти?»), шунингдек, расмлардаги қаҳрамонлар ҳақида («У ерда ким бор?», «У бола нима қиляпти?», «Қайси бола?», «Унинг исми нима?» ва ҳ.к.) сўрашга ўргатиб борилди. Бунга дастлаб болалар табличкаларни ўқиш ва педагогга тақлид қилиш орқали жалб қилинган.

Ўқитишнинг ижобий натижаси – деярли барча болаларда дастлабки **тасвирлаш** истаги, шунинг ўз мақсадларини сўз орқаси аниқлаш имконияти юзага келган. Болаларнинг баъзилари ишнинг бошланишига қадар қандай кетма-кетликда ҳаркат қилишларини айтиб беришга ҳаракат қилганлар. Аммо барча ишнинг босқичларини аввалдан режалаштириш катта гуруҳдаги Эшитишда нуқсони бўлган болалар учун ҳам жиддий қийинчиликлар туғдиради, улар асосан энг яқин босқичларни аниқлаш билан чегараланадилар.

Ўқитишнинг энг муҳим ютуқларидан бири болаларда, нутқий ва шахсий алоққа киришиш ҳоҳишларини, таассуротлар билан алмашиши, биргаликдаги фаолиятнинг мазмуни бўйича келишиб олишларнинг юзага келишидир.

2.2 Мактабгача ёшдаги болаларни мактабга тайёрлашда махсус мактабгача таълим муассаси ва оила ҳамкорлиги

Мактабгача ва илк мактаб ёшидаги нутқий нуқсони бўлган болаларнинг ижтимоий ўқитилиши, тарбияланиши билан бир нутқий нуқсонга эга бўлган болани махсус муассасага жойлаш билан кифояланиб бўлмайди. Ота – оналар ёки бола тарбияси билан шуғулланувчи бошқа оила аъзолари нуқсонли боланинг уйида бўлган вақтида дефектологик ишининг давомчилари саналиб унинг раҳбарлиги остида таълим – тарбия борасидаги келгуси барча ишлар учун замин ҳозирлайдилар. Боланинг компенсатор хусусиятига эга бўлганлигига таянган ҳолда сўзлашув нутқини ривожлантириш ҳамда

коммуникатив малакаларини шакллантириш бўйича ишлар ташхис қўйилган илк кунлардан бошланиши самарали натижа беради.

Уй шароитида бола луғатининг бойишига, сўзлашув нутқи тўғри, талаффуз малакаларининг шаклланиши, билим ва тушунчаларининг кенгайишида турли – туман табиий ҳолатларни юзага келтиради. Агар ногирон бола мустақил равишда нутқни эгалламаган бўлса, мулоқотда нутқ қандай ёрдам беришини кўрсатиш жуда фойдалидир. Шунинг учун дастлабки айрим топшириқларни тушуниб бажаришга ўргатиш лозим. Масалан, “ *тур* ”, “ *ўтир* ”, “ *бер* ”, “ *онангни олдига бор* ”, “ *олиб кел* ”, “ *кўрсат* ” каби буйруқлар нормал тенгдоши ёки яқинларидан бирига берилиб, уларнинг ушбу топшириқларга хос ҳатти – ҳаракатлари кузатилади. Шундан сўнг ушбу вазифани бажариш ногирон боладан талаб қилинади. Ушбу машқлар бола томонидан тўлиқ равишда ўзлаштиргунга қадар такрорланиб турилиши лозим. Бола ўзига қаратилган сўзлар маъносига тушунаётганига ишонч ҳосил қилгач, ушбу сўзлар қоғозга ёзиб кўринарли жойга осиб қўйилади. Натижада атрофдагилар болага қайси сўзлар билан мурожаат этиш мумкинлигини билиб оладилар. Аста – секин сўз бирикмаларини турли предметлар номларидан фойдаланган ҳолда тузиш мумкин.

“ *бер* ”, “ *олиб кел* ”, “ *кўрсат* ”, “ *олиб бор* ” сўзларидан фойдаланиб, болага атрофни ўраб турган кўпгина предметларни билдирувчи: “ *машинани бер* ”, “ *ручкани бер* ”, “ *дафтарни бер* ” топшириқлари берилади. Бола топшириқларни бажариш жараёнида зарурий предметлар номларини ўзлаштира боради. Предметларнинг айнан ўзи бўлмаган ҳолда уларнинг расмларидан фойдаланиш мумкин. Ушбу сўзлар маъносини бола томонидан етарли даражада ўзлаштирилишини назарда тутган ҳолда бу машқлар турли ҳолатларда бир неча бор такрорланиши мақсадга мувофиқ бўлади. Бола у ёки бу сўзларни тушуна бошлагач улардан жонли мулоқотда фойдаланиш: “ *кўрсат* ”, “ *қани* ” сўзларидан китобчаларни кўришда “ *олиб кел* ”, “ *олиб бор* ” сўзларидан уй топшириқларини бажаришда, овқат тайёрлашда, ўйин вақтида фойдаланиш мумкин. Сўз захирасини бойитиш билан бир қаторда ушбу

сўзларни талаффуз этишга ўрганиб бориш лозим. Лекин ногирон боланинг нутқ товушларни ҳосил қилувчи нутқ органларининг ҳаракатланиши барқарор бўлмаганлиги сабабли уни аста – секинлик билан фаолликка нутқий тортиш зарур. Ушбу босқичда бола “ *сенинг исминг ким ?* ”, “ *дадангни исми ким?* ”, “ *онанги исми ким ?* ” саволларига жавоб беришни билиш лозим. Бола жавобида талаффуз равшан бўлмаса – да , сўз шаклининг тўғри эгалланишига эътибор берилади, сўнг унли ва баъзи жарангли ундошларнинг тўғри талаффузига ўргатилиб борилади.

Бу даврда бола кундалик мулоқотда зарур бўлган атрофидаги предмет ва ҳодисалар туркуми билан танишритиб борилади. Туркумлар қуйидагича бўлиши мумкин: “ *ҳайвонлар* ”, “ *мактаб* ”, “ *сабзавотлар* ”, “ *мевалар* ”, “ *кийимлар* ”, “ *ўйинчоқлар* ” ва ҳ.к.

Луғат заҳирасининг бойишида, экскурсиялар, дўкон, почта ва шунга ўхшаш муассасаларда бўлиши фойдали бўлиб, бу ерларда суҳбатга тортилади ҳамда боланинг диққати предмет ҳодисаларни ифодаловчи сўзларга жалб этилади. Сўз заҳираси бойишининг асосий манбаи уни ўраб турган атроф – муҳитдир. Шу сабабли ҳам бола ўзи мулоқотда бўлган предметлар ва шохиди бўлган ҳаракатлар, ҳодисалар ҳақида хабар беришига ҳар қандай йўллар билан эришиш лозим. Масалан, бола ўрнидан туриб кийинаётган вақтда унинг исмини келтирган ҳолда шундай дейиш мумкин: “ *Жаҳонгир ўрнидан турди* ”, “ *Жаҳонгир пайпогини кийди* ” ва ҳ.к. Дарс тайёрлаш вақтида эса қуйидагича: “ *Жаҳонгир ёзаяпти* ”, “ *Жаҳонгир расм чизаяпти* ” ва ҳ.к.

Агар бола яхлит гапни ўзлаштириши олмаётган бўлса, у ҳолда ҳар бир предмет номини алоҳида айтиш мумкин, кўйлак, пайпоқ ва ҳ.к. бир вақтнинг ўзида боланинг ювиниши ва кийиниши билан боғлиқ предмет ва ҳодисаларни кўрсатиб номлашга ўргатиш мумкин. Масалан: сув, совун, қўлни ювяпти, юзини ювяпти, тоза ва ҳ.к. (идиш – товоқ ва анжом номлари) пиёла, коса лаган, чойнак, қошиқ, пичоқ ва ҳ.к. билан таништириб бориш мумкин. Шу вақтнинг ўзида “ *Жаҳонгир овқат еди* ” дейиш мақсадга мувофиқдир.

Турли ҳодисаларнинг номини ўргатиш учун ҳар қандай кичик воқеалардан фойдаланиш кичик воқеалардан фойдаланиш жуда муҳимдир. Масалан, “*йиқилиб тушди*”, “*сирғалиб кетди*”, “*куляпти*”, “*хурсанд*”, “*золиб бўлди*”, “*билиб олди*” ва ҳ.к.

Сўз заҳирасини бойитиш манбаларидан яна бири ҳолат ва ҳаракатлар акс эттирилган воқеавий расмлар асосидаги суҳбатлардир. Бу ишни ўқитувчи бошлаши ва ота – оналар давом эттиришлари зарур. Бундай ҳикоялар расмлар тўплами мактабгача ва илк мактаб ёшидаги болалар билан машғулот ўтказиш учун албом, китобча тарзида ота – оналар томонидан тайёрланиши самарали натижалар беради.

Турли қўғирчоқ, ўйинчоқ, ҳайвонлар ёрдамида бола билан “*ошхонада*”, “*дўконда*”, “*ҳайвонот боғида*” ва ҳ.к. ўйинларини уюштириш мумкин. Ота – оналар бундай ўйинни уюштиришда ўзи, бола ва ўйинчоқлар ўртасида ролларни тақсимлаши лозим. Ўйин жараёнида ўзлаштирган сўзларни такрорланиб, болага янги сўзлар ўргатилиб борилади.

Боланинг луғат заҳирасини бойитиб бориш лозим. Бунда ногирон бола аста – секин фикр ифода этиш усуллари эгаллаб боради.

Расмлар ёрдамида предмет ҳажмини билдирувчи сўзлардан фойдаланишга ўргатиш мумкин. Аввало болага турли ҳажмдаги ўхшаш предметлар кўрсатиш изоҳ берилади. Масалан: “*катта* – *кичик копток*, *катта* – *кичик шкаф*, *катта* – *кичик уйча*” ва ҳ.к. Бола катта ва кичик предметларнинг жуфтлигини қуриш жараёнида “*катта*” ва “*кичик*” сўзларини ўзлаштиради.

Ранг номларини ўргатиш мақсадида турли ҳил ранглардаги ўхшаш предметлардан уларнинг расмларидан фойдаланиш мумкин. Рангли қаламлар билан ишлаш ҳам яхши натижа беради.

Предметларнинг хусусиятлари ногирон болалар томонидан бирдан ўзлаштирилмайди. Предмет хусусияти предмет билан чамбарчас боғлиқдир. Кам нутқий тажрибага эга бўлган бола предмет хусусиятлари туфайли бошқа предметлардан фарқли номига эга бўлишини ранг ва кам тушунчаларини қийинчилик билан тушуниб олади. Кўпинча бундай болалар нутқларида биз

ушбу тушунчаларни қориштирилиб юборилишини кузатдик. Масалан “ қизил ” ўрнига “ кўйлак ”, “ думалоқ ” ўрнига “ копток”, “ ширин ” ўрнига “ конфет ” ва ҳ.к. Ўхшаш хатоларнинг олдини олиш, бартараф этиш мақсадида дастлаб турли ранглардаги бир хил предметлар (масалан: шарлар, кубиклар, қаламлар) шундан сўнг бир хил рангдаги турли предметлар (қизил шарлар, қизил кубик, қизил қалам) ни кўрсатиш мумкин.

Ранг номларининг бола томонидан ўзлаштирилишини назарда тутган ҳолда унга “ Кўк қаламни кўрсат ”, “ кўк қаламни бер ”, “ кўк қаламни қўй ”, сўнггра “ кўк қаламни кўрсат ”, “ қизил қаламни кўрсат ”, “ қора қаламни ол ” ва ҳ.к. буйруқлар берилади.

Шунингдек, ранг номларини онгли қўллашга эришиш мақсадида “ қандай ? ” савол бериб турилишига “ қандай қалам ? ”, “ қандай қоғозлар ? ” болани эса бир сўз билан жавоб беришга ўргатиб бериш лозим (қизил, яшил ва ҳ.к).

Боланинг ўргатувчи катталарга ундаш, буйруқ билан мурожаат этишга рухсат этилиши ҳам ранг номларини, ҳамда уларнинг талаффузини ўзлаштиришларига имконият яратади.

Предметларнинг хусусиятлари устида ишлаш жараёнида узунлик (узун – қисқа), кенглик (кенг – тор, баланд – паст), йўғонлик (йўғон – ингичка), чуқурлик (чуқур – саёз), оғирлик (оғир – енгил) тушунчалари юқоридагича предметларни таққослаш жараёнида ўзлаштирилиши мумкин.

Шуни айтиб ўтиш лозимки, номланган хусусиятлари ҳақида тушунчалар болага бир вақтда маълум қилинмайди. Бола сўз захирасини тартиб билан аста – секин ўзлаштириши лозим. Масалан: предметнинг қандай ашёдан эканлиги (пластмасса, ёғоч, темир ва ҳ.к) нисбатан кейин ўргатилади.

Кейинроқ бола билан кўрсатмали равишда намоиш қилиб бориш мумкин бўлган хусусиятлар устида ишланди. (масалан: раҳмдил – раҳмсиз, шод – хафа, қизиқарли – зерикарли) бу ишни олиб боришда ҳам ҳар бир сўзга оид бир неча сўз бирикмаларини танлаган ҳолда махсус шароитларни яратиш зарурдир. Қизиқарли китоб, қизиқарли мул்தфилм, қизиқарли ҳикоя ва ҳ.к.

Юқорида тилга олинган иш турлари ногирон болалар нутқларини ривожлантириш борасида ота – оналарга методик йўлланма сифатида хизмат қилади.

Бола нутқи устида мунтазам шуғулланиш ақли заиф, Ривожланишида нуқсони бўлган болаларнинг нутқий нуқсонларини бартараф этишга, демакки, жамиятнинг фаол шахси бўлиб етишишига, ҳаётда ўз ўрнини топишга самарали таъсир кўрсатади.

Алоҳида эҳтиёжли болаларни таълим- тарбияси махсус муассасаларда амалга оширилса-да, бундай болаларни таълим-тарбиясида оила асосий ўринда туради. Шунинг учун ҳам фарзанд қай ҳолатда бўлишидан қатий назар уни ўқитиш ва тарбиялаши, жамиятга мослаштириш, нуқсонларини имкони борича тўғрилаш йўллари излаб топишлари шарт. Кўпинча ота-оналар ўз фарзандини нуқсонини аниқлашда ва унга тиббий, психологик, педагогик ёрдамларни ташкил этишда етарлича билимга эга эмас. Ҳозирги кунда эса турли хил методик тавсиялар, ахборот, матбуот воситалари орқали бундай болалар билан шуғилланиш учун машғулотлар тарғибот қилиниб, маслаҳатлар бериб борилмоқда.

Хулоса шуки ҳар қандай имконияти чекланган болага оилада илк ёшдан эътибор бериб ундаги нуқсонларни бартараф этиш, тарбиялаш, даволаш ва коррекцион педагогик омилларни болани нуқсон турига кўра қўллаб билиши ва ўқув методик адабиётлардан фойдаланиб, мунтазам равишда мактабгача ва мактаб таълимига тайёрлаб борилса, кейинчалик бу болалар махсус таълим тизимида чегараланиб қолмасдан, балки улар барча тенгдошлари қатори умумтаълим тизимида ҳам ўқиш имкониятига ҳам эга бўлади. Бундай ҳамкорликнинг заифлиги туфайли айрим ривожланган мамлакатлардаги каби ногирон болаларни оила шароитида ўқитишдан хайрли иш бизнинг республикамызда камдан-кам қўлланилмоқда. Бу фақат махсус таълим мутахассисларининг вазифаси бўлиб қолмай, балки давлат ва жамоатчилик даражасидаги энг муҳим ва савобли иш бўлмоғи лозимдир.

Жахон миқёсидаги тарғибот этилаётган интеграция инклюзив усулидаги таълимни жорий қилиш яъни айрим ногиронларни, соғлом болаларга бириктириб ўқитишни ташкил қилиш йўл-йўриқлари аниқлаш ҳаётий эҳтиёжга айланмоқда.

Жамиятнинг имконияти чекланган шахсларга ғамхўрлик кўрсатиши замирида, уларни ижтимоий, маънавий, ахлоқий ривожлантириш ва соғломлаштиришдан иборат. Кўпгина мамлакатларнинг мутахасислари имконияти чекланган шахсларни айниқса болаларни ижтимоий реабилитациясини, соғлигини тиклаш, ижтимоий ҳаётга фаол қатнаши, иш қобилиятини тиклаш ва соғлом жамиятга тайёрлашнинг самарали дастурини ишлаб чиқиш йўллари изламоқда. Бу вазифа анча мураккаб албатта бу муаммони ҳал қилиш учун барча соҳа мутахасислари: шифокорлар, психологлар, педагоглар, дефектологлар, спорт ва маданият соҳасида фаолият кўрсатувчи мутахасислар, ижтимоий ходимлар ва бошқаларнинг, ҳамкорликда илмий тадқиқотларни, бирлаштириб комплекс равишда олиб бориш мақсадга мувофиқдир.

Нуқсонли болалар ота-оналарига ўз педагогик маслаҳатлар бериш ҳамда улар билан узвий алоқада бўлиш мақсадида имконияти чекланган болаларнинг ота-оналари учун “Ота-оналар университети” клублар, марказлар ва ассоциациялар очиб унинг тармоғини кенгайтириб семинар, давра суҳбатларини ўтказишни фаоллаштириш масалаларига ҳам эътибор қаратиш давр талабидир.

Назорат саволлари:

1. Мактабгача ёшдаги болаларни мактаб таълимига тайёрлаш технологиялари тавсифланг.
2. Ривожланишида нуқсони бўлган болаларни мактабга нутқий тайёрлаш жараён мазмунини ёритинг.
3. Ривожланишида нуқсони бўлган болаларни мактабга тайёрлаш тамойилларини тавсифланг.

4. Ривожланишида нуқсони бўлган болаларни мактабга тайёрлаш методларини ёритинг.

5. Ривожланишида нуқсони бўлган болаларни мактабга тайёрлашда махсус мактабгача таълим муассаси ва оила ҳамкорлигини ёритинг

Фойдаланган адабиётлар :

1. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. – М.: СПб. 1999.
2. Белтюков В.И. Взаимодействие анализаторов в процессе восприятия и усвоения устной речи (в норме и патологии) – М.: Педагогика. 1997.
3. Богданова Т.Г. Махсус психология. –М., 2002.
4. Боровлёва Р.А. Родителям маленьких оглохших детей (начало коррекционной работы с детьми, потерявшими слух в 2,5 – 3 года) // Дефектология, -2004. -№4 -с. 78-82.
5. Зыкеев А.Г. Формирование и коррекция речевых навыков и умений в употреблении сложносочиненных предложений младшими школьниками с нарушениями в развитии //Дефектология. -2005. - №3. – с. 67-75.
6. Коррекционное обучение как основа личностного развития аномальных дошкольников / Под ред. Л.П.Носковой. – М.: Педагогика, 1999.
7. Л.Мўминова, Ш.Амирсaidова ва бошқалар Махсус психология - Т.: Фан ва технологиялар .2013.
8. П.Пўлатова, Л.Нурмухамедова, Ш.Амирсaidова Махсус педагогика -Т.: Фан ва технологиялар,2014.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

3-амалий машғулот: Махсус мактабгача таълим тизимида коррекцион ишлар самарадорлигини ошириш йўллари (2 соат)

Ишнинг мақсади : Махсус мактабгача таълим муассасаларда таълим-тарбия ишини ташкил қилиш тамойиллари, йўллари ва усуллари бўйича билим,малака ва кўникма шакллантириш ва ривожлантириш

Ривожланишида нуқсони бўлган мактабгача ёшдаги болаларни ўқитишда қуйидаги тамойилларга асосланади: таълим тарбиянинг илмийлиги ва изчиллиги, тушунарлилиги, кўргазмалилиги, билим олишда фаоллик ва мустақиллик, болаларнинг ёш ва алоҳида хусусиятларини ҳисобга олиш, таълимни ҳаёт билан боғлиқлилиги.

Таълим тарбия тамойилларига асосланган ҳолда таълимнинг мазмуни, методлари, ташкил этиш шакллари танланиб, унинг самарадорлигини оширишга йўналтирилади.

Илмийлик ва тушунарлилик тамойили. Мактабгача муассаса тарбияланувчиларига уларнинг идрок этиш қобилиятларини ҳисобга олган ҳолда илмий асосланган маълумотлар бериб борилади. Дастурдаги ўқув материал мавзуларга ажратилади, мавзуларнинг мазмуни йилдан йилга кенгайиб, чуқурлаштирилиб, аниқлаштирилаб борилади ва уни ўзлаштириш учун болалардан ақлий фаоллик талаб этилади. Дастур материалларида илмийлик билан тушунарлилик тамойилларининг уйғунлашуви, болаларнинг ўқишга бўлган қизиқишини уйғонишига, мантиқий тафаккури, тақлил қилиш, синтезлаш, умумлаштириш, солиштириш, абстраксиялаш каби психик жараёнларининг такомиллашувига хизмат қилади. 4-5 ёшли болаларни аналитик ўқишга ўргатиш мақсадида сўзли нутқнинг дактил, оғзаки, ёзма шакллари қўлланилади.

Кўргазмалилик тамойили ривожланишида нуқсони бўлган мактабгача ёшдаги болаларни тарбиядашда муҳим аҳамият касб этади, зеро болаларнинг кўргазмали-образли тафаккурини ўсишига ёрдам беради, билимларни онгли равишда ўзлаштирилишини таъминлайди. Машғулотларда, турли фаолиятлар жараёнида тарбияланувчилар буюмларни кўздан кечиради, таққослайди,

ўхшаш ва фарқли томонларини аниқлайди, сифат ва ҳоссаларини билиб олади, буюмларнинг турли белгиларига асосланиб гуруҳларга ажратадилар. Элементар математик тасаввурларни шакллантириш машғулотида болаларнинг сон, санок, катталик, шакл, вақт, фазовий муносабатлар ҳақидаги тушунчаларини шакллантириш учун турли расм, буюмлар, тарқатма материал, компьютер, техника воситалардан кенг фойдаланилади. Кўргазмалилик тамойили болаларнинг амалий фаолиятида рўёбга чиқарилади: улар жонли объектларни кузатадилар, буюм ва расмларни кўздан кечирадилар, модел, чизмалардан фойдаланадилар, диафилм, кинофилмларни томоша қиладилар, мусикани тинглайдилар, визуал аппаратурадан фойдаланадилар. Онглилик ва фаоллик тамойили. Тарбиячи ва дефектолог ўз фаолиятида болаларнинг билиш қобилиятларини фаоллаштирувчи усулларни қўллаши керак бўлади. Бола машғулотларда қўйилган билиш вазифаларни амалий фаолиятида ечмоқи зарур. Тарбияланувчиларнинг билиш фаоллигини ошириш мақсадида "Сен нима учун шундай ўйлайсанк", "Сен қандай билдинг", "Нима учун" каби саволлар қўйиш мақсадга мувофиқ. Турли фаолиятларни ташкил этиш чоғида болаларнинг мустақиллиги ва фаоллигини ошириб бориб, таълимнинг сифат ва самарадорлигини оширилиши ҳамда боларинг ҳар томонлама ривожланишига эришилади.

Мунтазамлилик ва изчиллик тамойили. Мактабгача таълим жараёнида атрофдаги нарсалар, табиат ҳодисалари, ижтимоий ҳаёт воқеалари тўқрисидаги маълумотлар бериб борилади. Кўп маротаба ўтказилган кузатишлар, амалий фаолият жараёнида умумлашган тасаввур ва тушунчалар шаклланиб боради. Барча бўлимлар бўйича ўқув дастур консентрик тузилган бўлиб, ҳар йили ўқув материал чуқурлаштирилган ва кенгайтирилган ҳолда такрорланиб боради. Дефектолог ва тарбиячи ўқув материални аста-секин мураккаблашиб боришини таъминлаб тақсимлайдилар.

Мунтазамлилик ва изчиллик тамойилига амал қилган ҳолда билимлар пухта ўзлаштирилиши таъминланади. Ҳаёт билан боғлиқлик тамойили. Олинган билим, кўникма ва малакалар болаларнинг амалий фаолиятида рўёбга

чиқарилади. Тарбияланувчиларнинг ўйин, меҳнат, ўқув фаолияти давомида кейинчалик ҳаётида зарур бўладиган билим, малака ва кўникмалар ҳосил бўлади. Теварак атроф билан таништириш жараёнида жамиятимиз ҳаёти ҳақида оддий тушунчалар, сайр-саёҳат давомида олинган билим ва малакалар меҳнат ва ўйин фаолиятларда мустаҳкамланади. Масалан, болалар катталар меҳнати билан таништирилади, меҳнатга ижобий муносабат тарбияланади, олинган билимлар катталарнинг фаолияти, ўзаро муносабатини акс эттирувчи сюжетли-ролли ўйинларда, нутқий мулоқотида мустаҳкамланади.

Умумий дидактик тамойиллардан ташқари, мактабгача тарбия ёшидаги ривожланишида нуқсони бўлган болаларнинг ўзига ҳос хусусиятларини, коррекцион-таълимнинг мазмунини ҳисобга олган ҳолда таълимнинг махсус тамойиллари фарқланади. (Н.И.Белова, Б.Д.Корсунская, Л.П.Носкова ва х.к.).

1. *Генетик тамойил.* Мазкур тамойил Ривожланишида нуқсони бўлган болалар таълим-тарбиясида психик функцияларнинг ривожланиш босқичларини, психик ривожланиш қонуниятларини, ҳамда сензитив дафврларни ҳисобга олган ҳолда самарали таълимни ташкил этишга ёрдам беради.

2. *Нутқий мулоқотни ривожлантириш тамойили.* Болаларнинг нутқи мулоқот воситаси сифатида шакллантирилади. Болаларнинг нутқи машғулотларда, кун давомида уларнинг амалий фаолият жараёнида шакллантирилади. Болаларда нутқий мулоқот қилиш эҳтиёжи тарбияланади, ўз ҳошиш-истакларини сўзли нутқ воситасида баён этишга ўргатиб борилади. Дастурда болалар эгаллаши лозим бўлган луғат бойлиги белгиланади. Махсус мактабгача муассасаларда сўзли нутқнинг уч шакли, яъни оғзаки, ёзма, дактил нутқ қўлланилади. Ёзма нутқ ўқиш ва ёзиш жараёнида ишлатилади, дастлабки маълумотлар болаларга ёзма равишда(ёзувли карточкаларда) берилади. Сўз таркиби ва тузилишини ўзлаштириш, ўқишни ўргатиш жараёнини тезлаштириш, мулоқотни осонлаштириш мақсадида ёрдамчи восита этиб дактил нутқдан фойдаланилади. Оғзаки нутқ мактабгача таълимнинг якунида, машғулотларда асосий мулоқот воситаси бўлиб қолиши керак. Нутқий

мулоқотни ривожлантириш тамойили коррекцион-тарбиявий иш давомида рўёбга чиқарилади, дастур талабларида, айниқса нутқ ўстириш бўлимида ўз аксини топади.

3. *Таълимнинг ривожлантирувчи характерига эга бўлиши.* Мазкур тамойил Л.С.Виготскийнинг "яқин ривожланиш зонасини ҳисобга олиш" ғоясига асосланади. Боланинг соғлом функцияларига асосланган ҳолда, ёшига мос психик ривожланишни таъминлаш коррекцион ишнинг мазмуни ҳисобланади. Ривожланишида нуқсони бўлган бола ривожланишининг ўзига ҳослиги, айрим билимларни мустақил эгаллаб ололмаслиги, ота-оналар томонидан етарли эътибор берилмаётгани оқибатида, боланинг психик ривожланиш савияси меъёрдан орқада қолиши мумкин. Мактабгача муассасасида боланинг барча имкониятларининг рўёбга чиқарилишига шарт-шароитлар яратилиши лозим. Педагоглар боланинг имкониятлари, "яқин ривожланиш зонасини" аниқлаб, унинг уйқун ривожланишини таъминлаши лозим.

4. *Таълим-тарбиянинг коррекцион йўналтирилганлиги.* Таълимнинг етакчи тамойилларидан бири бўлиб, коррекцион таълимнинг барча жабҳаларини қамраб олади. Болалар нуқсонининг тузилиши ва мураккаблиги, уларнинг алоқида хусусиятлари ва имкониятлари аниқланиб, ҳар бир тарбияланувчига алоҳида дифференциал ёндашилади. Ривожланишида нуқсони бўлган болалар ривожланишининг ўзига ҳослиги, нутқий ривожланишидаги етишмовчиликлар ва мулоқотнинг чекланиши систематик коррекцион ишнинг олиб борилишини талаб этади. Коррекцион таълимнинг мазмунига нутқ ўстириш, эшитиш қобилиятини ривожлантириш ва талаффузни шакллантириш каби махсус коррекцион йўналтирилган бўлимлар киритилади. Кун тартибида ҳар куни 2 соат алоҳида машғулотларга ажратилади. Ялпи машғулотларда болалар учун, нутқий малакалари, лабдан ўқиш ҳамда эшитиш қобилиятини ҳисобга олган ҳолда турли мураккабликдаги топшириқлар берилади. Жамоа бўлиб ишлатиладиган ҳамда индивидуал қўлланиладиган эшитув мосламалардан кенг фойдаланилади. Овозни кучайтирувчи аппаратлар воситасида нутқни

қабул қилиш малакаларини ривожлантирилади, оғзаки нутқ сифатини яхшиланади, товушлар оламини ўрганишга имкониятини кенгайтиради.

5. Таълимни турли фаолиятлар давомида амалга ошириш тамойили.

Боланинг психик ривожланиши турли фаолиятларда кечади. Фаолиятлар жараёнида бола борлиқни ўрганади, атроф муҳитда мўлжал олиш усулларини ўрганади, ижтимоий ҳаётни билиб олади, инсонлар муносабатларини ўзлаштириб боради. Психиканинг ривожланиши етакчи фаолият билан боғлиқ бўлади, фаолият давомида психик жараёнлар ва шахсий хусусиятлар шаклланади (А.Н.Леонтев). Илк ва ва мактабгача ёшдаги болаларнинг ривожланиши буюмли, ўйин, тасвирий, конструкторлик, оддий меҳнат фаолияти билан боғлиқдир. Дастурнинг турли бўлимларида умумривожлантирувчи ва коррекцион вазифалар турли фаолиятлар билан боғланган ҳолда амалга оширилади. Нутқнинг шаклланишида фаолиятли ёндашув катта аҳамиятга эга. (С.А.Зиков, Б.Д.Корсунская, Л.П.Носкова) Ўйин ва бошқа фаолиятларда нутқий воситаларни қўллаш, нутқни тушуниш учун табиий шарт-шароитлар яратилади.

6. Нуқсоннинг тузилиши ва мураккаблигини ҳисобга олиш тамойили. Кар ва заиф эшитувчи болалар эшитув ҳолати, нутқи, ақлий ривожланиши жиҳатдан ҳар хил бўладилар. Уларнинг таълим-тарбиясини ташкил этишда нуқсоннинг тузилишини ҳисобга олиш зарур. Дифференциал тамойилга мувофиқ кар ва заиф эшитувчи болаларга нутқ ўстириш, эшитув қобилиятини ривожлантириш, талаффузга ўргатиш бўйича турли талабларни эттирган дастурлар қўлланилади. Кар ва заиф этишувчи болалар гуруҳлари нутқий ҳолатга кўра иккига бўлинади. Болаларнинг ақлий ривожланиш даражаси, қўшимча мураккаб камчиликлар (психик ривожланишининг сустлашуви, ақлий заифлик, хулқ-атвордаги бузилишлар ва б.) уларнинг таълимига дифференциал ёндашувни талаб этади.

1. Махсус мактабгача таълим муассасаларда таълим-тарбия ишини ташкил қилиш жараёнларини ўзига хослиги бўйича бахс мунозара ташкил этинг.

2. Ривожланишида нуқсони бўлган мактабгача тарбия ёшидаги болаларга таълим-тарбия бериш тамойиллари, йўллари ва усуллари ҳақида фикр юритинг.

Назорат саволлари:

1. Махсус мактабгача таълим муассасаларда таълим-тарбия ишини ташкил қилиш жараёнларини ўзига хослигини тавсифланг.

2. Ривожланишида , кўришида ёки ақлий ривожланишида нуқсони бўлган болаларни нутқий жараёнларини ёритинг.

3. Ривожланишида нуқсони бўлган мактабгача тарбия ёшидаги болаларга таълим-тарбия бериш тамойилларини тавсифланг.

4. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга таълим-тарбия бериш методлариини ёритинг.

5. Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга тарбия йўллари ва усуллари очиб беринг.

6. Дидактик ўйинлар ўқитиш методи сифатида билимларни мустақкамлаш, уларни умумлаштириш ва системалаштириш, билиш жараёнларини такомиллаштириш ва ривожлантириш мақсадида қўлланилишини ёритинг.

КЕЙСЛАР ТҮПЛАМИ

1.КЕЙС: Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга таълим-тарбия бериш методлари

Кейснинг асосий мақсади:

Мактабгача тарбия ёшидаги болаларга таълим-тарбия бериш методлариини ёритиб бериш ҳамда таҳлил қилиш.

Манбалардан фойдаланиш учун тавсия этиладиган адабиётлар рўйхати:

1. З.М.Ахмедова, М.Й.Аюпова, М.П.Хамидова Логопедик ўйин -Т., 2013
2. Мўминова Л.Р., Аюпова М. Логопедия -Т.: Ўқитувчи» 1993.
3. Нуркелдийева Д.А., Аюпова М.Й., Аҳмедова З.М. Бармоқлар машқи ва логопедик ўйинлар. -Т.: «Янги аср авлоди» , 2007 й.
4. Аюпова М.Й. Логопедия -Т.: «Ўзбекистон файласуфлар Миллий жамияти». 2007 й.
5. Г.Крутий Учимся играя -М., 2000 г.
6. Волкова Г.А. Игры в логопедической работе с детьми. -М., 1991 г.
7. Волкова Г.А. Игровая деятельность в устранении заикания у дошкольников. -М., 1993 г.
8. Волкова Г.А Логопедическая игра. -М.,1993 г

Технологик хусусиятлардан келиб чиққан ҳолда кейснинг тавсифномаси:

Бу ташкилий институтсионал кейс бўлиб, маълумотлар вазиятлар ва саволлар асосида тузилган. Ҳажми ўртача, тизимлаштирилган бўлиб, тренинга мўлжалланган ўқув мавзу бўйича билим ва кўникмалар ҳосил қилишга қаратилган. Дидактик мақсадларга кўра кейс муаммоларни тақдим қилишга, уларни ҳал этишга, таҳлил қилиш ва баҳолашга қаратилган.

Тавсия этилган кейсни ечиш қуйидаги натижаларга эришишга имкон яратади:

- ўзлаштирилган мавзу бўйича билимларни мустаҳкамлаш;
- муаммонинг ҳамда қабул қилинган ечимнинг индивидуал ва гуруҳий таҳлилида билим ва кўникмаларни қайта топшириш;
- мантикий фикрлашни ривожлантириш;
- мустақил равишда қарор қабул қилиш кўникмаларини эгаллаш;

- ўқув ахборотларини ўзлаштириш даражасини текшириб кўриш.

Муаммоли вазият

Машғулотда Дилнозанинг дудуқланишидан уятлишини билиб, логопед огоҳлантирди: -Ҳозир сенга мавзу юзасидан савол бераман. Тайёргарлик кўргин. Сен ўзинг мустақил жавоб бера оласан.

Логопед мавзу юзасидан Дилнозага савол беради. Дилнозанинг дудуқланиш ҳолатини енгиб, фикрини бир нуқтага тўплашга вақт берди. Дилноза хаяжонлана бошлади ва саволга жавоб бера олмади. Логопед Дилнозанинг бу ҳолатини яхши тушуниб етди ва унга аста секинлик оғаки жавоб бериш учун ҳеч хаяжонмаслигини, агар бундай ҳолатлар бўлса, унга ўзи ўрганган муҳитда, уйда кўпроқ оила аъзолари билан мулоқатда бўлиб бунда вазифаларни бажариши кераклиги тушундирди. Логопед яхши жавоб берган болаларга рағбатлантирувчи баҳо кўйди, Дилнозага эса баҳо куйилмади.

Таҳлил учун саволлар:

1. Билимларни бундай назорат қилишни ташкил этишнинг педагогик қиммати нимада?
2. Логопед тўғри кўрсатмалар бердимиди?
3. Логопед боланинг ҳолатини тушуниши шартми?
4. Ушбу вазиятда таълимни ташкил этишнинг қандай ёндашуви амалга оширилган?

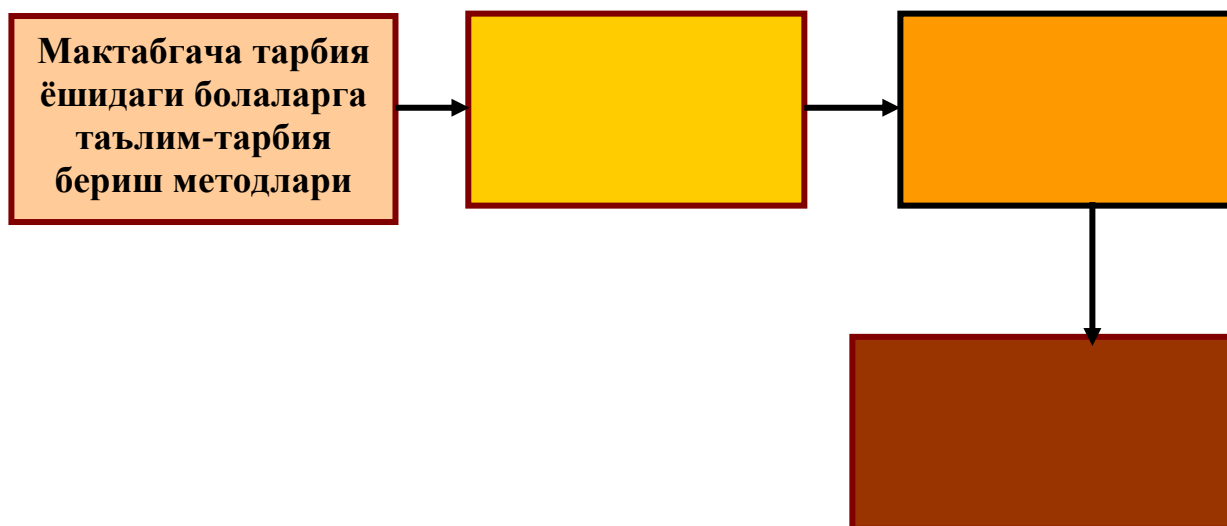
“Муаммоли вазият” жадвалини тўлдиринг

Вазиятдаги муаммолар тури	Муаммоли вазиятнинг келиб чиқиш сабаблари	Вазиятдан чиқиб кетиш ҳаракатлари

1 – топширик

“Нима учун” график органатсзерини тўлдиринг

1. Айлана ёки тўғри тўртбурчак шакллардан фойдаланишни ўзингиз танлайсиз.
2. Чизманинг кўринишини - мулоҳазалар занжирини тўғри чизиқлими, тўғри чизиқли эмаслигини ўзингиз танлайсиз.
3. Йўналиш кўрсаткичлари сизнинг қидирувларингизни: дастлабки ҳолатдан изланишгача бўлган йўналишингизни белгилайди.

Кейс билан ишлаш натижалари ёзма шаклда илова этилади

Кейс – стади учун ёзма иш талаблари

1. Иш А4 стандартдаги вароғнинг бир томонида (2-вароғдан ошмаган ҳолда) тезис шаклида ёзилиши керак.
2. Ёзма ишни жиҳозлаш тартиби:
 - биринчи бетда, ўнг томонда талаба исми, шарифи ва гуруҳини ёзилиши керак;
 - вароғнинг марказида кейснинг мавзуси ёзилади;
 - кейин эса кейс билан ишлаш натижалари тезис шаклида ёзилади

Кейс билан ишлаш қоидалари

Кейсда вазият тавсифи ва ахборот таъминоти ҳар хил ҳажмда бўлиши (бир вароғдан бир неча юз вароғгача), таҳлил этиш учун таклиф этилаётган вазиятлар тавсифида деталлаштириш даражаси ҳам турлича бўлиши, ахборот кўплиги даражаси ҳам ўзгариши мумкин бўлган – таҳлилга алоқаси бўлмаган маълумотлар ҳам бўлиши мумкин. Амалий вазиятни таҳлил қилиш вақтида:

- таклиф этилаётган ахборотларни кўриб чиқишда адашманг, улар орасида энг зарурини белгиланг;
- вазиятни тор истикболда кўриб чиқманг: муаммо бирданига кичиклашиб ёки умуман ғойиб бўлиши мумкин;
- ҳаракатлар режасини вазиятнинг таҳлили тугалланган ва муаммо аниқлангандан сўнг шакллантиринг

2.КЕЙС: МАКТАБ ТАЪЛИМИ ТАЙЁРЛАШГА ҚАРАТИЛГАН ЎЙИНЛАР ТЕХНОЛОГИЯСИ

Мавзу: Мактаб таълими тайёрлашга қаратилган ўйинлар технологияси

Кейснинг асосий мақсади:

Мактаб таълими тайёрлашга қаратилган ойинлар ткхнологиясини
ёритиб бериш ҳамда таҳлил қилиш

Манбалардан фойдаланиш учун тавсия этиладиган адабиётлар рўйхати:

1. З.М.Ахмедова, М.Й.Аюпова, М.П.Хамидова Логопедик ўйин -Т., 2013
2. Мўминова Л.Р., Аюпова М. Логопедия -Т.: Ўқитувчи» 1993.
3. Нуркелдийева Д.А., Аюпова М.Й., Аҳмедова З.М. Бармоқлар машқи ва логопедик ўйинлар. -Т.: «Янги аср авлоди» , 2007 й.
4. Аюпова М.Й. Логопедия -Т.: «Ўзбекистон файласуфлар Миллий жамияти». 2007 й.
5. Г.Крутий Учимся играя -М., 2000 г.
6. Волкова Г.А. Игры в логопедической работе с детми. -.М., 1991 г.
7. Волкова Г.А. Игровая деятельность в устранения заикания у дошкольников. -М., 1993 г.
8. Волкова Г.А Логопедическая игри. -М.,1993 г

Технологик хусусиятлардан келиб чиққан ҳолда кейснинг тавсифномаси:

Бу ташкилий институтсионал кейс бўлиб, маълумотлар вазиятлар ва саволлар асосида тузилган. Ҳажми ўртача, тизимлаштирилган бўлиб, тренинга мўлжалланган ўқув мавзу бўйича билим ва кўникмалар ҳосил қилишга қаратилган. Дидактик мақсадларга кўра кейс муаммоларни тақдим қилишга, уларни ҳал этишга, таҳлил қилиш ва баҳолашга қаратилган.

Тавсия этилган кейсни ечиш қуйидаги натижаларга эришишга имкон яратади:

- ўзлаштирилган мавзу бўйича билимларни мустаҳкамлаш;
- муаммонинг ҳамда қабул қилинган ечимнинг индивидуал ва гуруҳий таҳлилида билим ва кўникмаларни қайта топшириш;
- мантиқий фикрлашни ривожлантириш;
- мустақил равишда қарор қабул қилиш кўникмаларини эгаллаш;
- ўқув ахборотларини ўзлаштириш даражасини текшириб кўриш.

Иш босқичлари
1. Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан танишиш
2. Берилган вазият билан танишиш
3. Муаммоли вазиятни таҳлил қилиш
4. Муаммоли вазиятни ечиш усул ва воситаларини танлаш ҳамда асослаш

Муаммоли вазият

2016-2017 ўқув йилларида 480-сонли мактабгача таълим муассасасининг тайёрлов гуруҳига Халилива Доно қабул қилинди. Логопед машғулот жараёнида Халилива Дононинг мактаб таълимига тайёрлашда қўлланиладиган ҳаракатли ва дидактик ўйинлардан фойдаланди. Лекин логопед машғулот жараёнида релаксация машқларидан фойдаланмади.

Саволлар

1. Логопед болани мактаб таълимига тайёрлаш бўйича фаолиятини тавсифлаб беринг.
2. Лекин логопед машғулот жараёнида релаксация машқларидан фойдаланмаса дудукланувчи бола билан олиб бориладиган коррекцион иш натижалари қандай бўлади?

“Муаммоли вазият” жадвалини тўлдиринг
мактаб таълимига тайёрлаш жараёнида релаксация машқларидан
фойдаланмади.

Вазиятдаги муаммолар тури	Муаммоли вазиятнинг келиб чиқиш сабаблари	Вазиятдан чиқиб кетиш ҳаракатлари

2 - топширик
ФСМУ технологиясини қўлланг

(Ф) – Фикрингизни баён этинг.

(С) – Фикрингиз баёнига бирон сабаб кўрсатинг.

(М) – Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг.

(У) – Фикрингизни умумлаштиринг.

**Мактаб таълимига тайёрлаш жараёни қандай амалга
оширилади ?**

F

Фикрингизни баён қилинг

S

Фикрингизни баёнига бирор сабаб кўрсатинг

M

Кўрсатилган сабабни тушунтирувчи мисол келтиринг

U

Фикрингизни умумлаштиринг

The title is framed by two large, dark blue brackets. The left bracket is on the left side, and the right bracket is on the right side, both opening towards the center where the title is located.

**МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ
МАВЗУЛАРИ**

Махсус педагогиканинг мақсад, вазифалари, назарий-методологик асослари, бошқа фанлар билан ўзаро алоқадорлиги.

1. Махсус педагогика йўналишлари.
2. Махсус таълимни ташкил этиш шакллари ва методлари.
3. Махсус таълимни ташкил этиш методлари.
4. Махсус таълим тамойиллари.
5. Мактабгача ёшдаги болаларни мактаб таълимига нутқий тайёрлаш технологиялари.
6. Мактабгача ёшдаги болаларни мактаб таълимига тайёрлашда ўйин, меҳнат фаолиятига киритиш, шакллантириш.
7. Мактабгача ёшдаги болаларни мактаб таълимига тайёрлаш жараёнида ўйиннинг мазмунини, қондасини, вазифасини белгилаш.
8. Мактабгача ёшдаги болаларни мактаб таълимига нутқий тайёрлашда оила ва махсус мактабгача таълим муассаси ҳамкорлиги
9. Нуқсон ва компенсация ҳақида тушунча.
10. Туғма ва орттирилган нуқсонлар билиш жараёнлари камчиликларини коррекциялашда қўлланиладиган технологиялар.
11. Махсус мактабгача таълим тизимида коррекцион ишлар самарадорлигини ошириш йўллари

ГЛОССАРИЙ

№	Ўзбекча	Мазмуни
1	Махсус педагогика	Махсус педагогика (Дефектология, юнонча “дефестус” – нуқсон, камчилик, “логос” – фан, таълимот) ривожланишда жисмоний ёки психик камчиликка эга, махсус, индивидуал тарбиялаш ва ўқитиш методларига асосланган, имкониятлари чекланган болаларни ривожлантириш жараёнини бошқаришни ўрганувчи фан.
2	Махсус мактаб	Ривожланишда жисмоний ёки психик камчиликка эга, махсус, индивидуал тарбиялаш ва имкониятлари чекланган болалар учун ташкил этилган махсус таълим муассасалари
3	Ҳимояга муҳтож	Ўз-ўзига хизмат қилиш, ҳаракатланиш, уюштириш, ўз ахлоқи ни назорат қилиш, таълим, меҳнат фаолиятига имкониятнинг бузилиши оқибатида ижтимоий мослашмаганликка олиб келувчи ҳаётий фаолиятнинг аҳамиятли чекланганлигидир.
4	Ижтимоий мослашув	Улар учун оддий ҳаёт тарзини ва очиқ жамиятни оддий шартларини ҳаёти давомида қўллаш олишга ўргатиш
5	Имконияти чекланган	Кар-соқов (сурдопедагогика), кўр (тифлопедагогика), ақлий жиҳатдан ривожланишда ортда қолган (олигофренопедагогика) болалар
6	Эрта ташҳис	Ривожланишда жисмоний ёки психик камчиликка эга, махсус, индивидуал тарбиялаш ва имкониятлари чекланган болаларга эрта ташҳис қўйиш уларнинг келгуси ривожланишида самарали натижаларга эришилади.
7	Ногиронлик	Бу жамиятдаги мавжуд шарт-шароитлар туфайли юзага келган, натижада одамларнинг фаол ҳаёт кечиришига имкон бермайдиган жисмоний, ақлий, сенсор ва психик бузилишлари бўлган шахснинг фаолиятига тўсиқ ёки чеклашдир
8	Интеграция	Имконияти чекланган, алоҳида ёрдамга муҳтож болалар ва ўсмирларга таълим бериш, касб-хунарга ўргатиш ишларини амалга ошириш мақсадида умумтаълим муассасаларида инклюзив синф ва гуруҳлар ташкил этиш
9	Инклюзив таълим	Бу махсус ёрдамга муҳтож болалар ва ёшлар учун индивидуаллашган ва шароитга қараб ўзгарувчан, ғамхўрлик билан ёндаша оладиган таълим тизимидир.

10	Ижтимоий ҳамкорлик	Имконияти чекланган, алоҳида ёрдамга муҳтож болалар имкон қадар ўзига тенгдош ногирон бўлмаганлар билан муносабатда бўлиб, ижтимоий тасаввурларга эга бўлишлари ҳамда ижтимоий ҳамкорлик ўрнатишлари
11	Коррекция	Коррекция (юнонча “соррестиио” – тузатиш) – педагогик услуб ва тадбирлардан иборат махсус тизими ёрдамида аномал болаларнинг психик ва жисмоний ривожланиш камчиликларини қисман ёки тўлиқ тузатиш. Ақлий ёки жисмоний, нутқий ривожланишида муаммоси бўлган болаларнинг руҳий ёки жисмоний ривожланишидаги камчиликларини педагогик усул ва чора-тадбирлар ёрдамида қисман ёки бутунлай бартараф этиш.
12	Коррекцион педагогика	Махсус педагогиканинг ҳар бир йўналиши учун таълим қонуниятларини тадқиқ қилади.
13	Коррекциялаш	Коррекциялашнинг аниқ мақсади, вазифалари ва усуллари боланинг индивидуал хусусиятлари ва тараққиётидаги камчиликларига қараб белгиланади. Коррекциялаш (тузатиш) боланинг психик ва жисмоний ривожланишидаги нуқсонларни тузатиш, йўқотиш ва пасайтиришдан иборат.
14	Анамнез	Анамнез (юнонча – анамнесис - эслаш) – беморнинг ҳаёт шароити ва касаллик тарихи ҳақида сўраб тўпланадиган маълумотлардир.
15	Комплекс ҳамкорлик	Педагоглар жамоасининг муайян сотсиал муҳитда ўсаётган ҳар бир бола қобилиятларининг ривожланиш даражаси ва ҳаёт тажрибасидан қатъий назар унинг муваффақиятли таълим олиши ва ривожланиши учун қулай ижтимоий психологик шарт-шароит яратишга қаратилган касбий фаолият тизими.
16	Компенсация	Компенсация (юнонча “компенсатио” – ўрнини тўлдириш) организмнинг бузилган ёки ривожланмаган функцияларининг ўрнини тўлдириш, қайта қуришдир.
17	Дифференциал	Махсус мактабларнинг турли хиллари – карлар учун, заиф эшитувчилар ва кеч кар бўлиб қолганлар учун мактаб бўлимлари ва мактабларнинг барча турларида икки ёқлама нуқсонли болалар учун махсус синфлар ташкил қилинишидир.

18	Интеграция	Интеграция (лотинча интеграцио – тиклаш, тўлдириш). 1. Тизим ёки организмнинг алоҳида қисмлари ва функцияларининг ўзаро бир бутун бўлган ҳолатини ифодаловчи тушунча, шунингдек, мана шундай ҳолатга олиб келадиган жараёни. 2. Фанларнинг ўзаро яқинлашиш ва бўғланиш жараёни, дифференциация жараёни билан бирга кечади.
19	Ижтимоий Реабилитация	Ижтимоий реабилитация (юнонча “реҳабилитас” – қобилиятни тиклаш) аномал болаларнинг психофизиологик имкониятларига кўра ижтимоий муҳитда иштирок этиши учун шароит яратиш, уларни ижтимоий ҳаёт ва меҳнатга жалб этиш маъносини англатади.
20	Ижтимоий адаптация	Ижтимоий адаптация (юнонча “адапто” – мослашиш) аномал болаларнинг индивидуал, гуруҳли хулқларини ижтимоий қоидалар, қадриятларга мос келишини таъминлаш деганидир.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Махсус адабиётлар:

1. Ричард Арум, Мелиса Велез. Инпровинг Леарнинг Энвиromент: Счол Дисциплине анд Сомпоративе Перспективе. Станфорд Универсий Пресс, УСА 2012.
2. Х.Фрй, С. Кеттеридге, С.Маршалл. ХандбоокФор теачинг анд Леарнинг ин Хигхер Эдусатион. New Ёрк, Роутледге, 2009.
3. Хигхер эдусатион ин жапан. Хигхер Эдусатион Буреау, Министрий оф Эдусатион, Султуре, Спортс, Ссиенсе анд Течнологй. 3-2-2 Касумигасеки, Чиёда-ку, Токё 100-8959, Жапан Тел: +81-3-5253-4111 (Ресептион)
4. Эдуссол. эдусатион.фр./ dossиерс.Счоол Эдусатион ин Франце. ИСБН 978-92-9079-921-4 Аваилабле фор фрее доунлоадинг фром тхе СЕПС вебсите ([хттп://www.seps.eu](http://www.seps.eu)) © СЕПС, 2009
5. Флориан Гейер. Тхе Эдусатионал Сйстем ин Белгиум СЕПС Спесиал Репорт/Септембер. ИСБН 978-92-9079-921-4 Аваилабле фор фрее доунлоадинг фром тхе СЕПС вебсите [хттп://www.seps.eu](http://www.seps.eu)) © СЕПС, 2009.
6. Импровинг Леарнинг Энвиromентс: Счоол Дисциплине анд Студент Ачиевемент ин Сомпаративе Перспестиве (Студиес ин Сосиал Инекуалитй) Хардсовер – Жуне 13, 2012
7. Джалалова Д.Х. Основные тенденции развития современной японской школы. Автореферат дис.к.п.н. 2004.
8. Титов В.А. Педагогика зарубежных стран (сравнительная педагогика). А-Приор, 2010.
9. Ишмухамедов Р., ва бошқ. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учунамалий тавсиялар). – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008.
10. Ишмухамедов Р., ва бошқ. Тарбияда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учунамалий тавсиялар). Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2009.
11. Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари. Т.: 2017
12. Такомиллаштирилган «Болажон» таянч дастури. Т.: 2016

13. “Билимдон” дастури. Т.: 2014

14.М. Рустамова, Д. Джуманова. “Педагог кадрлар салоҳиятини оширишда методик бирлашмаларнинг ўрни”. Тавсиянома. 2008

15.”Бола шахсини ривожланишининг долзарб муаммолари”. Халқаро илмий – амалий анжуманининг теъзис ва мақолалар тўплами. 2008 йил.

16.Д.Джуманова, Й. К. Прусаковалар. “Қувноқ логоритмика”. Т.: 2009

Махсус педагогика масалалари модули бўйича . ЎУМ. Д.А.Нуркелдиева ва бошқ. Низомий номидаги ТДПУ. ТДПУХХТХҚТУМОҲМ. 2017йил

Интернет ресурслари:

Электрон таълим ресурслари

1. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги: www.uzedu.uz.
2. Халқ таълими соҳасида ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш маркази: www.multimedia.uz
3. Тошкент давлат педагогика университети ҳузуридаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази: www.giu.uz
4. Ижтимоий ахборот таълим портали: www.ziynet.uz.
5. Мактабгача таълим вазирлиги: www.mtv.uz.
6. Республика болалар кутубхонаси: www.kitob.uz.
7. «Мактабгача таълим» журнали: www.jlmt.uz.
8. www.tdpu.uz
9. www.pedagog.uz